

Araştırma Makalesi

Özelleştirme Söylemine Sahadan Yanıtlar: “Petkim Çiftlik’ten Petkim Park’a”

Yasin DURAK¹

ORCID 0000-0002-0394-1960

Öz

Türkiye’de 1980 sonrası gerçekleştirilen neo-liberal dönüşüm süreçlerinde pek çok tartışmaya yol açan “özelleştirme” olgusu önemli bir yer işgal eder. Pek çok üretim tesisi özelleştirme amacıyla parçalanırken, önceden kamuya ait olan pek çok üretim hattının kapısına kilit vurulmasının nedeni de yine özelleştirme gayesi olmuştur. Bu çalışmada özelleştirme kapsamına alınarak yok edilen tesislerden biri olan İzmit Petkim Yarımcı Kompleksi’nde özelleştirme tartışmalarının başlamasıyla birlikte yaşananlar işçilerin tanıklıklarıyla anlatılmaktadır. İhracata yönelik üretim yapan bu tesiste yaşananlar, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşekküllerinin hangi çıkar grupları tarafından hangi amaçlarla yok edilmek istendiği sorusuna ışık tutar. Bu doğrultuda çalışmada kamuoyuna özelleştirme gerekçeleri olarak sunulan belli başlı konuların işçiler tarafından nasıl ifade edildiğine odaklanılmaktadır. Bu eksenle incelenen üretim havzasında mercek altına alınan “işsel ilişkilerin” çözülmesiyle özelleştirme sürecinin iç yüzü açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Özelleştirme, Kamu İktisadi Teşekkülü, İşçi Sınıfı, Burjuvazi, Petkim.

Counter-Narratives From The Field To The Privatization Discourse: “From Petkim Farm To Petkim Park”

Abstract

The phenomenon of “privatization,” which has generated extensive debate, occupies a significant place within the neo-liberal transformation processes implemented in Turkey after 1980. While many production facilities were frag-

1. Bağımsız Araştırmacı

mented for the purposes of privatization, the closure of numerous previously state-owned production lines was likewise driven by the goal of privatization. This study narrates, through the testimonies of workers, the experiences that unfolded at the İzmit Petkim Yarımca Complex -one of the facilities that was incorporated into the privatization program and subsequently dismantled. The developments at this export-oriented plant shed light on the question of which interest groups sought the destruction of State Economic Enterprises in Turkey and for what purposes. In this respect, the study focuses on how the key arguments presented to the public as justifications for privatization are articulated by the workers themselves. Within this framework, by analyzing the 'internal relations' scrutinized in the examined production basin, the study seeks to uncover the underlying dynamics of the privatization process.

Key Words: Privatization, Public Economic Enterprise, Working Class, Bourgeoisie, Petkim.

Giriş

Bu çalışma Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan neo-liberal dönüşüm sürecinde Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirme söylemine dayanan egemen sınıflar tarafından nasıl tasfiye edildiğini işçi sınıfı perspektifinden anlatmaktadır. Bugün artık yok edilmiş olan İzmit Petkim Yarımca Üretim havzası örneği üzerinden gösterilmek istenen problem: KİT’lerin, devlet eliyle gerçekleştirilen bilinçli müdahaleler silsilesiyle çözümlenmesidir. Bu nedenle metodolojik olarak incelenen üretim havzasında mercek altına alınan “içsel ilişkilerin” çözümlenmesiyle deşifre edilen örüntülerde “görünenin ardındaki giz” soruşturulmuştur (Ollman, 2011: 30). Yani yalnızca olguların ve olgulara dair anlatıların esaretinde bulunan ideolojik kabullerin ötesindeki çelişkili gerçekliğin eleştirel bir kavramsallaşmasına ulaşılarak nihai somut tahlil ortaya konulmaya çalışıldı. Bu amaca içkin olarak da araştırmanın örneklemini “Petkim Yarımca Kompleksinde özelleştirme öncesi ve sonrasında çalışma tecrübesine sahip 40 mavi yakalı işçi” oluşturmaktadır. Araştırmada “yarı yapılandırılmış görüşme formuna” dayalı olarak her biri 45 dakika ile 120 dakika arasında süren görüşmeler yapıldı ve temel veri kaynağı olarak bu görüşmelerden elde edilen bilgiler esas alındı. Yanı sıra görüşülen işçilerin kendi sundukları evraklar ile Petrol-İş arşivi taramasıyla ulaşılan dokümantasyon veri kaynağı olarak kullanıldı.

Özelleştirmeye Eleştirel Bakış

Doksanlı yılların sonlarına doğru İzmit merkezde bulunan minibüs duraklarında Uzunçiftlik, Tütünçiftlik gibi ilçelere kalkan hatlara müşteri çekmek için durak isimlerini sıralayan muavinler, Yarımca’ya gidecek minibüsleri “Petkim Çiftlik” diyerek çağırırlardı. Kendilerince başvurdıkları bu alaycılık aslında o zamanlar egemen söylemlerde zirve yapan bir algı operasyonunun ne denli etkili

olduğunu ortaya koyan pek çok gündelik göstergeden yalnızca biriydi. Egemen sınıfa ahdedilmiş medya bildirileri bilhassa kamu iktisadi teşekküllerinde çalışan işçileri "yattıkları yerden para kazanan", "hak etmedikleri ölçüde yüksek ücretler alan", üstelik bunu ülkenin çıkarları pahasına yaparak "devletin ve dahi halkın sırtında kambur olan" asalak bir grup olarak itibarsızlaştırma peşindeydi. Yahut bu anekdotu aktaran işçinin (38. Görüşülen) ifadesiyle: "Petkim Çiftlik diyerek Petkim'in yan gelip yatanların çiftliği olduğunu demeye getiriyorlardı".

İşte özelleştirme süreçleri egemen sınıflar tarafından her zaman böylesi bir işçi sınıfı düşmanlığı ile birlikte savunulur. Nitekim bizim incelediğimiz Petkim örneğinde de bu temel mantalitenin konjonktürel gerekçelerle yamalanarak, ideolojik çerçevesini genişleterek varlığını koruduğu görülmekte.

"Özelleştirme" çok eski bir kavram değil. Keynesyen refah devleti modelinin ardından ortaya çıkan bir kavram. Yani kapitalizmin neo-liberal uğraklarından evvel terimsel olarak ifadenilmişse de olgusal bir tekabülü yok. Bu nedenle tüm dünyada seksenli yılların ortalarında tartışılmaya başlandı. Yani sanıldığı gibi aksine Türkiye'ye geç intikal etmiş bir tartışma olmak şöyle dursun, Özal'ın 1986'da iştahla başlattığı süreç esasta dünya konjonktürü için bile fazlasıyla erkenci.

İlk elden sunduğumuz bu kerte önemli. Zira egemen söylemde özelleştirme savunması yapılırken en çok vurgulanan şeylerden biri bunun "Türkiye'nin Batı'ya nispeten geç kaldığı bir süreç" olduğu. Örneğin özelleştirmeleri istediği hızda gerçekleştiremeyen Özal sıklıkla bundan "muasır medeniyetlerin gerisinde kalmak" ifadesiyle veryansın ederdi. Kemal Derviş de özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın "özelleştirmelerin geciktirilmesinden endişe duyduğundan" dem vurarak 2001 krizinden tek çıkış yolunun özelleştirme olduğunu savunmuştu. Öte yandan Avrupa'daki özelleştirme süreçlerine göz atıldığında Türkiye'deki ne nispeten çok daha ihtiyatlı, küçük ölçekli, tedbiri elden bırakmayan ve yavaş gerçekleştirilen süreçler olduğu ortaya çıkıyor (Sarısü, 2003: 38-57). Türkiye'de ise "özelleştirmelerin geciktirilmesi" ciddi bir sorun olarak gündeme getirilirken bunun bir numaralı sorumlusu olarak da sürece direnen işçiler işaret ediliyor. Bunun ayrıntılarına aşağıda değineceğiz ancak teorik bir bahis olarak özelleştirmenin henüz tanımlanma aşamasında dahi ideolojik mahiyetini dışa vuran bir mefhum olduğuna dikkat çekmek elzem. Bu nedenle "görünenin ardındaki gizi" es geçmemek için özelleştirmeyi Türkiye'deki özgül bağlamıyla ve eleştirel olarak tartışmak gerekir.

Türkiye'de özelleştirme basitçe devlete ait kimi üretim araçlarının ederi karşılığında ve iş ilişkilerinin normatif koşullarını koruyarak özel sektöre devredilmesi değildir. Burada asıl amaçlanan şey zaten emek-sermaye ilişkisinde verili normativitenin lağvedilmesi olduğundan, özelleştirme kamu yararını gözetmeksiz sürdürülen bir çeşit "üst sınıf kınıyla" gerçekleştirilen bir süreçtir. Türkiye'de özelleştirme hiçbir aşamasında devletin -o eski Weberyen tabirle- "barışçıl usullerle" ekonomik alandan geri çekilmesi olmamış, aksine 1980 darbesiyle başlayan neo-liberal dayatmaların en kesif uğraklarından biri olarak tam da devlet

zoruyla hayata geçirilmiştir. TİSK başkanı Halit Narin'in 12 Eylül'den sonrasında açıkça söylediği üzere "gülme sırası bizde" bizde diyen burjuvazinin, işçi sınıfına ve dahi genel/ortak çıkarlara karşı kendi sınıfsal çıkarlarını baskın kılmak adına zor aygıtlarını seferber ederek giriştiği en radikal harekâtlardan biridir. Zira daha özelleştirme tartışması başlar başlamaz hedef tahtasına konan onlarca yıllık ortak kamu birikimlerinin, bilhassa da Petkim, Tüpraş, Seka gibi kamu iktisadi teşekküllerinin uluslararası sermaye grupları ile işbirliğine girişmiş yerli burjuva fraksiyonlar tarafından devlet zorunun arkalanmasıyla resmen yağmalanmaya başlaması bunun en net tecessümü olarak karşımızda durur. Sonuçta bu antagonistik bağlamı ve muharip süreçleri gözetmeyen hiçbir özelleştirme tanımı okuduğunuz çalışmanın problemi açısından işlevsel olmamakla birlikte, kabul edilen öz tanım Boratav'ın (2021) ifade ettiği üzere "özelleştirmenin, ilkel birikim gibi, yutarak, mülksüzleştirerek, geçmiş birikimlerin sonucu olan servetlere, varlıklara el koymak anlamına gelmektedir".²

Özelleştirme Gerekçelerine Karşı İşçilerin Yanıtları

Türkiye'de özelleştirmeler savunulurken neredeyse hep aynı gerekçeler öne sürülmüştür: Bunlar (1) "devletin işletmecilik yapmaması gerektiği", devlete ait üretim yerlerinde "bürokratik hantallıklar" olduğu ve özel girişimcilerle mukayese edilemeyecek "yönetim krizleri" yaşandığı, (2) bunlara bağlı olarak da bilhassa kamu iktisadi teşekküllerinin zarar ederek "devletin sırtında kambur" olduğu, hatta (3) "KİT"lerdeki işçilerinin aldıkları yüksek ücretle sermaye piyasasında adaletsizlik yarattıkları", özelleştirmeler yoluyla bunların verimliliğin ve üretkenliğinin artırılacağı, nihayet ekonomik büyümenin ve istihdamın da genişleyeceği iddiaları olarak kabaca tasnif edilebilir (Ercan, 1995: 205-206). Petkim'in özelleştirilmesi sürecinde de işte burjuvazinin tüm bu ideolojik manipülasyonları görülmekle beraber, bunlara ek olarak özgül gerekçeler de üretilmiş olduğu görülüyor. İzmit Yarımca Kompleksi özelinde bilhassa fabrikanın çevreye zarar verdiğine yönelik "ekolojik gerekçeler" ile iyileştirme yapılamayan KİT'lerin çağın gerisinde kaldığına yönelik "teknolojik gerekçelere" yoğun olarak başvurulmuş. Bu kısımda tüm bu söylemsel eksenleri tek tek masaya yatırıp görüşülen işçilerin bunları yorumlama biçimleri ile verdikleri yanıtları temel alarak sürecin iç yüzünü açığa çıkarmaya çalışacağız.

2. Bu tanımın teorik arka planında bulunan Marx'ın (2004: 678-697) "ilkel birikim" olarak açıkladığı pre-kapitalist el koyma dönemi yağma, gasp, çitleme ve şiddetle süregelen pek çok alt üst oluşun yanı sıra mülksüzleri terbiye eden yasaları düzenleyen bir dizi yeniden yapılanmayı ihtiva eder. Neo-liberal taarruzu pek çok yönüyle bu döneme benzeten Harvey (2004: 114-151) "el koyarak birikim" kavramını kullanarak aynı talanın yeni mekanizmalarını gözler önüne sermeye çalışır. Örneğin malileşme sayesinde borsa spekülasyonlarıyla ya da bilim-kültür varlıklarının ve doğanın metalaşmasıyla yağma ve gasp sürerken, kamu varlıkları olan müştereklerin şirketleştirilmesi de bir tür "çitleme" olarak karşımıza çıkar. Yıllardır sınıf mücadelesiyle kazanılmış ortak mülkiyet haklarının özel alana geçmesinin "neoliberal gerçeklik adına izlenen en berbat el koyma politikalarından biri" olduğunu yazan Harvey (2004:130) bu düzlemde özelleştirmeyi "el koyarak birikimin doruk noktası" olarak tanımlar.

Bürokratik Hantallık mı? Siyasi Baskı mı?

Egemen sınıf söyleminde "devletin işletmecilik yapamayacağı" yahut "yapmaması gerektiği" vurguları özelleştirme tartışmalarının göbeğinde yer alır. Zira bu vurgular neo-liberal politikaların devletin iktisadi işlevlerini yeniden tanımlama hedefine içrek olmakla birlikte, kamu birikimlerine göz dikmiş olan burjuva hiziplerin iştahını kabartan bir dönemin başladığı evrelere tekabül eder. Söz konusu olan şey KİT'lere ve devlet planlamasına dayalı kalkınma stratejisinin tamamen sona erdirilmesi; yerine Yap-İşlet-Devret (YİD) modeline bağlı olarak sermaye çekme hedefine ve özel sektöre dayalı kalkınma stratejisinin konmasıdır. Elbette ki bu basit bir "geçiş" değildir. Zira kalkınma planlamaları asla salt sınai hedefler içermez. Genellikle birbirinin muadili yahut biri diğerinin ardılı olan iki kalkınma paradigması olarak tasnif edilen bu modeller arasındaki zıtlık öylesine gerilimlidir ki YİD'e bağlı stratejilere yönelmek onlarca yıllık kamu birikiminin, dahası üretimin örgütlenmesine bağlı olarak gelişim gösteren pek çok ekonomik ağı ve dahi pek çok sosyal formun alt üst oluşu pahasına gerçekleştirilir. Hele Türkiye'deki gibi bir acelecilikle YİD modelinin devlet aracılığıyla "dayatılması" sonucunda ortaya çıkan süreç basitçe "kalkınma stratejisinin dönüşümü" olarak tanımlanabilecek barışçıl bir tarihsel kesit sunmaz. Haliyle Türkiye'de KİT ile YİD olarak anılan bu iki paradigma arasında PSY (Parçala, Sat, Yok et) denilebilecek devasa bir ara dönem, bir tampon ve bundan nemalanan çıkar grupları bulunur. Tartışmalar esasta kamu yaşamının nasıl ve kim tarafından tanımlanacağına ilişkin olarak "ideolojiktir". Yani "devlet işletmecilik yapmaz" denilerekten savunulan argümanların tamamının arka planında bulunan şey: çalışma yaşamının normları başta olmak üzere sosyal güvenlik ağına bağlı olarak gelişim gösteren olanca büyük bir ilişkilendirme örüntüsünü devletin garantörlüğünden çıkararak doğrudan burjuvazinin insafına tabi kılma arzusudur.³

Bu araştırma kapsamında görüşülen işçilerin hemen hepsi özelleştirme süreçlerinin bu sınıfsal izdüşümünün farkında. Zira hemen hepsi "özelleştirmeye karşı olduğunu" açıkça ifade ediyor. Ancak özelleştirme bir zorunluluksa dahi bunun yapılış biçiminin bile kusurlu olduğu fikrindeler. Hatta çoğu (27 kişi) bire bir aynı ifadeyi kullanarak şunu söylüyor: "Biz özelleştirmeden ziyade peşkeşe karşı çıktık". Petkim'in özelleştirilmesi sürecinde dahil olan kimi ünlü iş adamlarının adını vererek bunların kendi çıkarları için kamu varlıklarını nasıl talan ettiklerini ayrıntısıyla açıklıyorlar. Buna aşağıda değineceğiz ancak buradaki bahis açısından asıl önem arz eden şey işçilerin bakış açısından devletin nasıl tanımlandığı konusu. Çünkü görüşülen işçiler devleti -terminolojik anlamıyla- bir "sınıf devleti" olarak algı-

3. "Sermaye, devlet zorunun desteğine ihtiyaç duyarken, devletin gücü de sermaye tarafından sınırlanır; veya sınırlanıyor gibi görünür. Birçok toplumsal fonksiyon, siyasi kontrol veya cemaat meseleleri alanından çıkarılır ve sermayenin direkt kontrolüne sokulur veya pazarın kişisel olmayan yasalarına tabi kılınır. Yüzeysel olarak, bir ekonominin ortaya çıkışı aynı zamanda aynı bir siyasal alanın varlığına işaret ediyor olsa da, bu alan insan yaşamının büyük kısmının yörüngesinden çıkarıldığı oranda gücünü kaybetmiş görünür. Elbette bu aynı zamanda, gündelik yaşamın artı ekonominin alanına giren birçok yönünün, demokratik sorumluluk alanı dışına çıkması anlamına da gelir" (Wood, 2006: 23).

lamaktan çok “aşkın devlet” olarak kavıyor.⁴ (Buna karşın devletin egemen sınıf safındaki pozisyonu özelleştirmeye karşı direniş süreçlerinde daha fazla kavranmış.) Bu nedenle onlara göre devletin üretimden el çektilirilmesinin arka planında “büyükbaşlar” dedikleri bu iş adamlarının çıkarları var ve “devletin işletmecilik yapamamasından” ziyade siyasi sabotajlarla “devlete işletmecilik yaptırılmadığı” iddiasındalar. Siyasi partilere hizmet eden kimi aparatlar ve bu iş adamlarının rüşvetleriyle yozlaşmış bürokratlar işçilerin nezdinde “devleti” temsil etmiyor:

“Devlet işletmecilik yapmaz diyorlardı. Yahu Japonya’daki devlet değil mi? Pirinç ithalatını yasaklıyor kendini diri tutuyor. Sen ne yapıyorsun? Bindiğin dalı kesiyorsun” (34. Görüşülen).

“Biz devletten talepte bulunuyoruz iyileştirme için, rapor sunuyoruz, zaten çok acil durumlar haricinde ödenek çıkarmıyorlar, gittiğimizde devleti değil hükümeti görüyoruz. Ya kendi yandaşlarına ya da özel bankalara yönlendiriyorlar. İlk fabrika bu yüzden kapandı. Aldıkları kredinin faizi dönmedi... Kasıtlı zarar ettirmeye çalışıyorlardı” (26. Görüşülen).

“O zamanlar çığneden sakız oydu ya! İsim vermeye gerek yok. Siyasiler fabrika yönetimine bile baskı yapıyordu. Milyonluk aletleri hurdaya çıkardılar. Bizi bile özelleştirmeye ikna ettiler. Bir ara ürettiğimiz malın değeri anlaşılın diye biz bile razı gelecek olduk. Devletin malını çürütüyorlar gözümüzün önünde ” (38. Görüşülen).

“Siyasi hesaplarla işi erbabına vermezdi yukarıdakiler. Ne bileyim lise mezununu işletmeci olarak koyuyorsun başımıza. Bir not yazıyorsun: ‘Hamilimdir, yakınımıdır göreve başlatınız.’ Bitti. Yöneticiler işin erbabı değilse ne olacak? Türkeş’in oğlu mu akrabası mı ne gelmişti, yönetime. Yahu petro-kimya ile ne alakan var senin? İşte bunun gibi şeyler” (39. Görüşülen).

“A Partisi iktidara gelmiş, kendi adamlarını almış. İnanın çok şeyler gördük yani. Belediye başkanlığını kazanamamış adam, adamın hiç kimya sektörüyle bir alakası yok, bir tahsili yok, bir becerisi yok, bir bilgisi yok, ticaret bilgisi yok, hiçbir şey yok. Hop! Petkim’in yönetim kuruluna getirildi. Şimdi bu adam o yönetim kurulunda ne iş yapabilir? Yani bu tip uygulamalara çok canımız sıkıldı. Öyle bir yerde kalıyorsunuz ki hani bıçağın sırtında üstünde yürürsünüz ya bir taraftan” (16. Görüşülen).

4. Araştırma kapsamında kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme cetvelinin sonunda bir çağrışım kısmı var. Bu kısımda görüşülen işçilere kimi kelimeler okunarak ilk anımsadıkları şeyi söylemeleri isteniyor. “Devlet” sözcüğü okunduğunda görüşülen işçilerin çoğu “adalet, baba, her şey” gibi aşkınsal tasvirlerle yanıt vermiş.

Nihayet egemen sınıf dilinde "bürokratik hantallıklar" olarak ifade edilen yönetim krizlerinin arka planında işçilere göre bu durum var. Yıllar boyunca farklı hükümetler tarafından yönetime siyasi hesaplarla yapılan atamalar (yukarıdaki seçkinin yanı sıra) görüşülen her bir işçi tarafından vurgulanıyor. Yönetimle işçiler arasında yaşanan çatışmalı süreçlerde bu siyasi bağlam her daim etkili olduğu gibi, hangi yöneticinin hangi partinin adamı olduğu hususu yönetim içindeki çatlakları çoğaltarak bahis konusu "yönetim krizi" olgusunun temel nedeni olarak öne çıkıyor. Hatta işçiler basit teknik konularda dahi yöneticilerin "tecrübe noksanlığının" ve vasıfsızlığın çok ciddi risklere mahal verdiğinin altını çiziyor. Örnek bir olay da şu:

"Araba kullanırken panik yapan bilinçsiz adam nasıl kazaya mahal veriyorsa, Petrokimya ile alakası olmayan adam da orada anında panik yapıp hata yapıyor. Bir şey anlatayım: TÜPRAŞ yolundan zincir atarak yanlışlıkla yüksek gerilim hatlarını koparmışlardı. O yüksek gerilim hatları toprağa düştüğü zaman altta da Sapanca'da gelen 36 inçlik boru hattı vardı. O boru hattında delikler açıldı bir anda. Delikler tespit edildi ama bir türlü suyu kesemiyorlar. Ne kadar kesseler vanaların kaçırmasıyla yığılma yapıyor. O zamanki teknik hizmetler müdürümüz Ahmet beydi. Ona dedim ki aşağıdan bir yerden bu hattı kayma yapararak kazılan yerin içi dolar, buradaki suyu çekeriz. Müdür olmaz öyle şey dedi. Bayağı uğraştırdılar bizi. Ama bir müdür muaviniz vardı, İsmet bey diye. Onun kafasına takılmış gitmiş yardımcı işletmelerin oradan bir yerden kayma yapmış suyu. O anda girdap yaptı su çekildi hemen ben dolmadan girdim yüksek amper birinci sırayı çektim, kaynak yaptım tehlike bitti. O sıra İsmet bey gelip 'bak bu adamın dediğini yaparak kurtardık, ama sen geçen sene bu adamı işe bile almak istememiştin' dedi. Ahmet bey de dedi ki: 'İsmet sen zannediyor musun ki biz aldığımız elemanları kendi inisiyatifimizle veya iş bilgisine göre alıyoruz' dedi. Söylediği neydi? Siyasi olarak seçilen insanların getirilip buraya konulması" (38. Görüşülen).

Tüm bunların yanı sıra işçiler, siyasi müdahalelerin yalnızca işletme yönetimiyle ilgili olmadığını, sendikal yönetime de sirayet ettiğini iddia ediyorlar. Açıkçası bunun en somut göstergelerinden birisi Petkim'in tüm çalışanlarının tek çatı altında toplanacağı, 1976 yılında DİSK'e bağlı Petkim-İş ile TÜRK-İŞ'e bağlı Petrol-İş arasında yapılan şaibeli referandum sürecinde yaşananlar. İşçilerin anlatımıyla süreç şöyle cereyan etmiş:

"Sendikalar üye sayılarını netleştiremedikleri için referandum kararı alındı. Ben DİSK taraftarı olarak oy kullandım, hatta çalışmalarını yürüttüm. Sonuçta oy kullanılan sandıklar hâkim gözetiminde oldu-

ğundan sandıkların güvende olduğu söylendi ve oy kullanma işleminin bitmesinin ardından derhal sayıma geçilmedi. Bu nedenle sayımla ilgili arkadaşların çok kuşkuları oldu. Sayım sonuçlarına yasal itiraz yapılmadı ama çok arkadaşımız tepkiliydi. Bunun nedeni Petrol-İş'in burada çoğunluk sağlayamayacağını düşünmemizdi. Çünkü aşağıda bizim kauçuk üniteleri diye tabir ettiğimiz kısım daha çok genç işçilerden oluşurdu, sanat okulu mezunu genç işçiler. Onların Petrol-İş'e oy vermeyecekleri düşünülüyordu. Ancak bize Petrol-İş onlardan da çoğunluk oyu aldı diye söylendi. İşte orada oylarla ilgili bir manipülasyon yapıldı düşüncesi işçilerde yüksek derecede etkendi. Ama ne yazık ki oy sayımı budur, hâkim karardır diye sonuca boyun eğilmek zorunda kalındı. DİSK'liler uzun bir süre Petrol-İş'e geçmek istemeyince de zorlamalar oldu zaman zaman işten çıkaracağız diye. İşçiler tehdit edildi. O referandum süreci hakikaten sarsıntılı oldu" (20. Görüşülen).

"Ekim'deki referandumun öncesinde 1976 Haziran'ında Petkim'e 610 işçi alındı. Bunları fabrikalara dağıttılar. Yalnızca referandumda oy kullanmaları için, Kuran'a el bastırılarak alınmışlar. [Bu bilgiyi nereden aldınız sorusuna cevaben] Kendileri söylüyorlar. DİSK'e oy vermeyeceklerine, referandumda Türk-İş'e, yani Petrol-İş'e oy kullanmak üzere yemin etmişler. O zamanki Milli Cephe hükümeti aldı bunları" (27. Görüşülen).

"Hepsi vasıfsız işçilerdi. Petkim'e o zamana kadar alınanların çoğu akşam sanat okulu mezunuyken ilk defa ilkokul mezunu işçiler alındı. Referandumda oy kullansınlar diye" (4. Görüşülen).

"İlk iki hafta ellerinde süpürgelerle dolaştılar. Demirel'in adamıydı hepsi" (3. Görüşülen).

Bu seçkide görüldüğü üzere kutsal kitaba el bastırılıp referandumda oy vermeye ant içtirerek işe alım yapılması "laiklik ile kamuculuk" ilişkisinden "vasıfsızlaşma ve kliyalizme" kadar pek çok değişkenin düğümlendiği tarihsel bir gösterge. Ancak buradaki bahis açısından önem arz eden öncül şeylerden birisi siyasi yozlaşma ve "sarı sendikacılık" olgusu. Çünkü en kaba tabirle "torpille işe alım" yapılmasına ön ayak olan siyasi sabotajların sendika yönetimi üzerinden işçi sınıfı arasına sızmaya varan yordamlarla karar verme süreçlerine tesir edebilecek ölçüde derinlikli olduğu görülüyor. Bu nedenle İzmit Petkim işçilerinin tamamını temsil eden Yarımca Petrol-İş Şubesi'nin yönetimi ele almak işçiler için incelediğimiz tarihsel kesitte fevkalade önemli olduğu görülüyor. Çünkü sendika yönetiminin kimlerden oluştuğu, ideolojilerinin ne olduğu, siyasi olarak kime hizmet ettiği ya da etmediği pek çok şeyin, hatta işçiler arasındaki kişisel ilişkilerin dahi

belirleyicisi olarak etkili. Örneğin yöneticiler destekledikleri belirli şahıslar aracılığıyla sendikayı kontrol edebildikleri dönemlerde onu bir atama mercii gibi kullanarak kendi kararlarını işçilerin kararları gibi göstermeyi başarabilmekte-ler. Öyle ki burada "sendika ağalığının" bilfiil siyasi müdahalelerle kurumsallaştırılmaya çalışıldığını söylemek mümkün. 1991 yılında yönetimi küçük bir farkla "sağcıların elinden almayı başardığını" ifade eden ve kendisini sosyalist olarak tanımlayan bir sendika şube başkanı bu konuda şunları anlatıyor:

"Sendikada yönetimde sürekli kalmaya niyetlenirsen kirlenirsin! Bir şeyleri idare etmeye alışırsın yavaştan. Sonra yoldan çıkarsın. Devrimci namusum üzerine yemin ediyorum sendika başkanlığımın ilk aylığını aldığında ben parayı yanlış yatırdılar zannettim. Başkan olunca profesyonel oluyorsun; aylığını sendika ödüyor. Para geldi, 'yahu' dedim 'bu çok para'. Merkez muhasebeyi aradım, 'arkadaşlar' dedim 'bir yanlışlık var; şubenin tüm parasını bana yollamışsınız' dedim. 'Yok' dediler 'o senin aylığın'. Bir ay tek bir ay çift alıyorduk. 6 ikramiye düşünsene. Başkanlık tazminatı hariç. İşçiye aldığından beş kat fazla para alıyorsun resmen. Ben de çok safım ya; sonra sendika başkanlar kurulunda 'kendi zammımızı niye biz yapıyoruz' diye mesele çıkarınca beni ipe dizdiler. İşçiye %32 zam alınmış sendika yöneticilerine minimum %40 öneri çıkarmışlar. Resmen sendikanın parasını cebimize atıyoruz. Kavga dövüş aylıkların yükselmemesi kararını zor çıkarttık. Yıpranma tazminatlarını da düşürdük sendikacıların. Tabi ki kötü olduk. Sonra bir ay geçti geçmedi. Daha fena bir şey öğrendim: Şimdi Yarımca Petkim'de biz gelmeden önce bütün sağcılar formen yapmışlar, diğerlerini de sorumlu yerlere getirmişler, birçok arkadaşımız bundan şikâyet ediyordu. Dedim ki bu konuda ben ne yapabilirim? Sonra öğrendim ki kimin formen olacağına sendika karar veriyormuş. Şube başkanına soruyormuş yöneticiler. Ben başkan olduğumda da gelip sordular, almışlar ya sarı sendikacılara; önüme bir liste geldi, ben vakit istedim. Tabi onlar şaşırdı, sanıyorlar ki şunu çıkarın bunu yapın diyeceğim. Daha iki aylık başkandım. İşçi arkadaşlarla istişare etmeye gittim, onlar da şaşırdılar. Çünkü eski başkan önüne gelene yok 'seni işten attıracağım', yok 'seni sürdüreceğim' diye racon kesen biriydi. İdeolojisiyle bizden olmayan ama tecrübeli bir abimizi formen olarak önerdim sonunda. Bu sefer kendi arkadaşlarım karşı çıktı. Onu önermemem için. Ben de 'hak eden birinin üstünü çizersek onlardan ne farkımız kalır' dedim. Çünkü o bana değil ideolojime küfrediyor, ben onu hayata karşı duruşumla kazana-cağım. [Formen'leri atamayı neden sendikaya bırakıyorlar sorusuna cevaben] Gözünü seveyim başka nasıl yumuşak karın sıvazlayacaklar. Sendika emniyet supabı gibi bir sürü meselede" (12. Görüşülen).

Yukarıdaki bahiste yer alan “emniyet supabı” ifadesi önemlidir, zira neo-liberal dönemlerde sendikalara biçilen rolü işaret eden bir ifadedir. Boratav (2023: 170) da aynı ifadeyi kullanarak bunun 1980 sonrası Türkiye’de “sermayenin karşı saldırısının” bir uğrağı olduğunu ifade etmiştir. Üstelik bu vaziyet yalnızca “sarı sendikalar” için geçerli değildir, çünkü 1980 sonrasında muhalif sendikacılık faaliyetleri dahi büyük ölçüde “ücret sendikacılığı” ya da “toplu sözleşme sendikacılığı” ekseninde tek boyutlu bir hatta sürüklenmiş duruma getirilmiştir (Akkaya, 2004: 154). Egemen sınıflar sendika üzerinde nüfuz ettikleri ölçüde onu özelleştirmeyi kolaylaştıracak bir tampon olarak kullanmayı bile denemiştir. Anlaşılabacağı üzere, neo-liberal taarruz sendikaları yok etmekten ziyade onları formel ve enformel müdahalelerle böyle araçsallaştırmak üzerine kuruludur. Ancak buna rağmen bilhassa AKP iktidarı baş gösterdiği dönemde egemen sınıfların kamu iktisadi teşekkülleri üzerine planlarını harekete geçirme hususundaki iştahı ve aceleciliği, o vakte kadar hükümetlerle ılımlı ilişkiler geliştiren sendikaları dahi ciddi bir direnişe sevk edebilmiştir. Nitekim Türk-İş’e bağlı Petrol-İş’in de -tüm kusurlarına karşın- nihai kertede özelleştirmeye karşı gösterdiği direniş oldukça çetindir.

Özetle buradaki bulgulara göre egemen sınıf dilinde “bürokratik hantallıklar” ve “yönetim krizleri” olarak ifade edilen tıkanmaların arka planında bulunan şey: liyakatsiz atamalar sayesinde hükümetlere bağlı aparatların siyasi ve hizipçi amaçlarla KİT’lerdeki normatif usullere aykırı uygulamaları; hatta sendikal bürokrasiye kadar sızan müstevlilerle işçi sınıfını dahi aynı girdaba sürüklemek gailisiyle üretim havzasındaki rutini ve iş barışını tehdit eden bir nüfuz etme çabasıdır.

Bu iç sürecin dış çerçevesinde ise Özal ve sonrası hükümetler döneminde yapılan çeşitli hukuki düzenlemelerle Petkim’in kurumsal yapısının alt üst edilmesi yer almaktadır. Zira KİT’lere ilişkin 1984/233 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Petkim evvela “teşebbüs” olarak tanımlanmış, Yarımca kompleksi de teşebbüse ait “müessese” haline getirilmiş olup, daha sonra Petkim özelleştirme kapsamına alınınca da TKKOİ (Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi) dayatmalarına kurumsal olarak tamamen açık hale getirilmiştir. Siyasi otoritelerin talepleri doğrultusunda hareket eden TKKOİ sonunda 27 Temmuz 1990’da Petkim’i holding olarak yeni bir statüye taşıyacak ve kurumun bütçesini tamamen finansal manipülasyona açık hale getirecekti. Petrol-İş sendikasının yayınladığı *Petkim Gerçeği* (1999: 123-125) adlı raporda yer verilen bu tarihsel kesitte yapılan yönetici atamalarına ilişkin ise şunlar not edilmiştir:

“Kurumsal yapının değiştirilmesinin amacı Petkim’in -diğer KİT’lerde olduğu gibi- yatırım, idari ve diğer kararlarında, siyasi otoritelerin etkisinin artmasını sağlamaktır. Böylelikle, özelleştirme dayatmalarını yavaşlattığı düşünülen organizasyon yapısından kaynaklanan ve birikmiş kazanımlardan oluşan, mevcut işleyiş ortadan kaldırılmış olacaktır... Özelleştirmeci kadrolar, Petkim’in özelleştirme kapsamına

alındığı 1987'den 1998'e sürekli üst yönetimde görev aldılar. O kadar ki özelleştirme idarelerinde tepe yöneticiliği yapan 4 kişi Petkim'in en üst karar organlarında görevlendirildi. Ayrıca bu dönemde özel kesimden gelen idareciler de Petkim'de yönetici olarak birinci dereceden sorumluluk üstlendiler”.

Sonuç aşîkârdır ki bürokratik hantallıklardan dem vurarak yönetim krizlerini özelleştirmenin gerekçelerinden biri olarak gösterenler, kendi gösterdikleri gerekçeleri aslında bilfiil ve planlı bir şekilde kendi elleriyle üretenlerdir.

Devletin Sirtında Kambur mu? Altın Yumurtlayan Tavuk mu?

Petkim Yarımca kompleksinin Türkiye'deki petro-kimya sektörü açısından hususi bir önemi vardır: Burada petro-kimyanın nihai ürünleri, yani doğrudan piyasaya sürülen ürünler üretilmekteydi, hatta ihracata yönelik çıktılarının pek çoğu bu kompleksten alınmaktaydı. Örneğin tek başına sadece Karbon Siyahı ünitesi ele alınsa bile, uzun müddet dünyada nadir olan bu ünitenin buradaki işleyişinin hem yanı başında bulunan lastik fabrikalarına sağladığı maliyet düşüşü hem de ülkeye sağladığı döviz girdisi sayesinde nasıl bir öneme sahip olduğu görülür. 1965 yılında inşasına başlanan bu kompleks 1980'lere yaklaşırken 12 ana üretim ünitesi ve depolar ile yakma alanları gibi kimi ara ünitelerle tam kapasitesine ulaşmış, demir yolu hattına bağlanan ray sistemi, limana denizden ulaşım imkânı ve kara ulaşımının yanı sıra son derece gelişkin bir teknik donanımına sahip hale gelmiştir. Üstelik kısa süre içinde bünyesinden Petlas Lastik Sanayi'ni çıkaran Yarımca kompleksinde sürdürülen araştırma geliştirme çalışmaları daha sonra kurulacak olan Çanakkale Plastik İşletme Fabrikası ile İzmir Aliğa tesislerinin hızlı bir şekilde aktif hale gelmesinde de kilit rol oynamıştır. Üretim kalitesi, kuvvetli organizasyonu ve entegre yapısı sayesinde dönemsel olarak yaşanan uluslararası sermaye krizlerinin üzerindeki etkisini minimumuma indirmeye başaran Petkim'in 1980 darbesine değin büyüme hızı da imalat sanayinin üstündeydi. Bu mahiyetiyle kurum sağladığı katma değer ve döviz tasarrufuyla bilhassa ulus aşırı tekellere ve çıkar gruplarına karşı bir kalkan olma görevini de sürdürmekteydi (Petrol-İş, 1999: 27-45; Öztürk, 2006: 87; Yılmaz, 2016: 59, Karakaş, 2013: 59, Çelebi, 2010: 30). Tüm bu yıllarda Petkim bünyesinde yapılan üretimin tamamına yakınının meskeni olan Yarımca Kompleksi, diğer fabrikalara sağladığı hızlı hammadde tedarikiyle İzmit'teki pek çok üretim tesisinin inşasına da önyak olmakta, yöresel bir kalkınma mekanizması gibi de çalışmaktaydı.

İşte hiç de rastlantısal olmayacak şekilde Petkim Yarımca Kompleksi'nin tüm bu nitelikleri 1980'darbesiyle birlikte kademe kademe aşındırılmaya başlanmıştır. Darbe sonrası estirilen neo liberal rüzgârın ve nihayet 1987'de Petkim'in özelleştirme kapsamına alınmasının ardından doksanlara yaklaşıldığında sürekli “zarar etmekte” olduğu söylenen komplekse ilk balyoz vurulmuş; 1989'da Kaprolaktam ünitesinin kapatılmasıyla başlayan dönem Yarımca Kompleksi için sonun başlangıcı

olmuştur. Tüm bu sürecin arka planında yer alan “özelleştirme” ereği, kamuoyu tepkisi ve işçi sınıfı direnişi nedeniyle birden bire gerçekleştirilemediğinden; evvela petro-kimya ithalatı serbest bırakılacak, entegrasyonunun bozulması hedeflenen kompleks zaman içinde parça parça atıl hale getirilecek, bu amaçla rotasyona tabi tutulan işçiler kalifiye özelliklerini yitirecek, sendika ise ücret ve toplu sözleşme pazarlığından öteye varamayacak bir hatta kilitlenecektir.

Ancak bu süreç çatışmasız ve ihtilafsız geçmediği gibi, hem söylemde hem de pratiklerde cereyan eden kristalize ironileri içermiştir. Örneğin Petkim’in özelleştirme kapsamına alınmasının ardından ilk verilen ilanlarda Yarımca Kompleksi için “altın yumurtlayan tavuk” ifadesi bilfiil reklam amacıyla kullanılmış, daha sonra kamuoyundan yükselen “peki öyleyse niye satıyorsunuz” sesleri nedeniyle bu tür olumlu ifadelerden hemen vazgeçilmiştir.⁵ Yine aynı süreçte işçileri özelleştirmeye ikna etmek için “özelleştirme yapılırsa daha yüksek ücret alacaksınız” diyerek teminat verilmiş, sendika ücret artışı yerine fabrikada iyileştirme yapılmasını talep edince bu teminattan da hemen vazgeçilmiştir.⁶ Bunların yanı sıra en ciddi ironiler nihayet Petkim üzerindeki emellerini hayata geçirmeye çalışan kimi sermaye gruplarının çıkarlarının birbirleriyle çatışması nedeniyle tecessüm ettiği görülmektedir. Örneğin ilk özelleştirme ihalesine kendisi de satılık bir kuruluş olan Vakıfbank’ın alınması ciddi şaibelere neden olmuştur. Daha sonra bunun nedeninin Vakıfbank için ön anlaşmaya varılan Doğan Grubu’nun baskısı olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Doğan Grubu Vakıfbank’a rakip olarak da ihaleye girmiştir. Nihayet ihaleye Uzan grubunun da fesat karıştırması 2003’te kurulan masayı dağıtacak, iştahlı burjuvaların Petkim’i ucuza kapatma rekabeti özelleştirmenin bir nebze daha ertelenmesini sağlayacaktır.

Boratav (2023: 221) kimi Batılı ülkelerden farklı olarak Türkiye’de burjuvazinin devlete bağlı olarak gelişim göstermesi nedeniyle bir tür “avantacılık” alışkanlığı gösterdiğini yazar. Yani burjuva hizipler kendi çıkarlarına amade kılınmış hukuki düzenekleri dahi her fırsatta aşındırma eğilimindedir ve doğrudan çıkarlarına hızlıca erişebilmek için yaptıkları vurgunları devlet desteğiyle meşrulaştırmak isterler. Nitekim KİT’lerin parçalanma sürecinde de böyle olmuş, özelleştirme planları Türkiye burjuvazisi için yeni bir “vurgun / avanta” kapısını aralamıştır. Petkim özelinde ise yürütülen parçalama stratejisinin yarattığı keşmekeşlik farklı çıkar gruplarına farklı fırsatlar sunmaktadır.

Görüşülen işçilerin anlatımından çıkarım yapıldığında Petkim Yarımca Kompleksi’nin üç farklı menfaat kümesinin ilgisine mazhar olduğu görülüyor. Bunlardan birincisi işçilerin “büyükbaşlar” dedikleri büyük sermaye grupları, yani tekelci burjuvazi:

5. “İlk başta kendileri özelleştirme için ‘altın yumurtlayan tavuk’ diye ilana çıkmışlardı” (12. Görüşülen).

6. “Tutturdular ‘sizin için de iyi olacak, maaşlarınız artacak’ diye. ‘Tamam dedik’ siz gerekirse bize %10 az verin toplu sözleşmede, ama o parayla teknoloji transferi yapın. Özelleştirme olmasın yeter ki’ dedik. Suratları kıpkırmızı oldu” (15. Görüşülen).

"AKP'lilerin Uzan grubuyla arası açıktı. Ama 'bakın biz tarafsızız' demek için ilk ihaleyi Uzan'a veriyorlardı neredeyse. Sonra galiba fiyatta anlaşılamadılar" (30. Görüşülen).

"Demiryolunun altı Türkiye'nin en iyi limanlarından biri olan bir alan. Ondan sonra Türkiye'nin büyük sermaye gruplarının gözü burada. Baktılar burası gidici, buradan ben nasıl pay alırım diye bakıyorlar. Yıldırım Demirören her gün İzmit'i ziyaret ediyor o sıralar. Bilmem Zorlu grubu, bilmem Doğan grubu, fabrika kapansa bile alanın lojistiği önemli, nasıl ele geçiririz çekişmesindeler. Büyükbaşlar çullanmış, biz de cankurtaran arıyoruz. Tüpraş özelleştirme kapsamında değildi daha, o yüzden Tüpraş bünyesine girilmesine olumlu baktık o sıralar" (5. Görüşülen).

"Yani bakın bizim bir alanı Tüpraş'a bağladılar, anlamadık önce. Meğer plan çoktan yapılmış. O şekilde pastanın bir payı ihaleye açılmış oldu. Baktık ki yanı başımızdaki Tüpraş satıldığı zaman daha ilk senesindeki kârıyla satış maliyetine yaklaştı. Ya Vehbi Koç'un grubu Tüpraş'la zirveye çıktı tekrar. Oluk oluk akıtıyor parayı. İhya ettiler adamı (35. Görüşülen).

"Tüpraş bünyesine alınan kısım 2006'ya kadar ufak ufak parçalandı. O sıralar sökülme yapıldı. 2006'da da Koç'a verilirken de arada bir hülle vardı. Pek duyulmadı bu" (26. Görüşülen).

"Evvela direkt Koç'a satmadı, arada hülle var. Tekel'deki gibi oldu. Zaten Türkiye'deki bütün kamu kuruluşları böyle peşkeş çekildi. 'Halka arz' diyorlar önce, kim olduğunu bile bilemiyorsun. Bana hiç kimse özelleştirmeyi yaparken ceplerine para atmadıklarını söyleyemez" (20. Görüşmeci).

İşçilerin anlatımına göre Yarımca Kompleksi'nin bir bölümünün Tüpraş'a satılması "kamudan kamuya mal satma" olarak Türkiye tarihinde bir ilk. (Daha sonra Tüpraş'ın Koç'a satılmasıyla asıl gaye ortaya çıkacaktı). Bu alanda bulunan üniteler zaman içinde yıkılmış ve bir kısım işçi Tüpraş bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Burada ilgi çekici olan şeylerden biri, Tüpraş'ın bünyesine kattığı işçi sayısının satın aldığı ünitelerde bulunan işçi sayısına oranla çok az olması. Geri kalan işçiler ya emekliliğe ayrılmış ya sürgün edilmiş ya da istifaya zorlanmıştır.

Petkim'in kalan kısmı için 2003'te yapılan ilk ihaleye ise Zorlu Holding, Uzan grubu, Doğan grubu, Vakıfbank, Sanko ve Mustafa Say'ın sahibi olduğu ChemOrbis şirketi katıldığı görülüyor. İlk etapta Uzan grubunun ihaleyi kazandığı açıklanmış fakat Adabank'ın Uzan grubuna 10 milyon dolarlık teminat verdiği ve

Uzan grubunun bu parayı geri ödemediği ortaya çıkınca ihale düşmüştür (Hürriyet, 7 Mayıs 2004). Ancak tekelci sermayenin Petkim'e olan ilgisinin arka planında basitçe arazi rantları yer almamaktadır; o dönemde tüm "sabotajlara" karşın Petkim'in depolarının hala dolu olması bu ilginin asıl nedenidir. Evrensel gazetesinde (6 Nisan 2003) yer alan bir haberde Petkim'e talip olan şirketlerin tamamının aynı zamanda onun müşterileri olmasına dikkat çekiliyor. Yani Petkim'e yatırım amacıyla değil, hammadde deposu olarak gördükleri için talip olmuşlar.

Yarımcı kompleksi üzerinde emelleri olan başka bir grup ise ithalattan para kazanan tacir grupları, ya da komprador burjuvazi:

"Devleti yönetenlerin etrafındaki bakanların çocukları o malı ithal ediyorlar, onlar kazansın diye Petkim'i yatırdılar yıllarca... Pek çok şeyi sadece biz üretiyoruz. Lassa, Goodyear, Pirelli, Petlas buradan alıyor hammaddesini... Bizden başka alma şansı yok. Ama bizi çalıştırmayarak onu yurt dışından getirerek birileri para kazanıyor. Mesela Cavit Çağlar. Adam devletin içine bile sızmış. Bursa'daki iplik fabrikalarının kapanmasında da parmağı var onun" (5. Görüşülen).

"Petkim ürünlerinin Türkiye distribütörü Emin Cankurtaran. Mesela etilen grubu ürünler Türkiye'nin toplam talebinin %25'ini karşılıyor, öyle dizayn edilmiş, hesaplar yapılmış. %75'ini de Emin Cankurtaran ithal ediyor. Kaprolaktam fabrikaları da aynı şekilde %40'ını karşılar-ken Cavit Çağlar naylon altı hammaddesinin kalan ithalatını yapıyor. Petkim ürünlerinin maliyeti 1200 dolar iken Cavit Çağlar dedi ki 'ben bunu 800 dolara ithal ediyorum, bu fabrikaları kapatın' dedi. [Gülüyor] Hâlbuki biz biliyoruz ki onları en az 1800 dolara ithal edebilir. Buna rağmen bizim fabrikalar Cavit Çağlar'ın talimatıyla kapatıldı (23. Görüşülen).

"Devlet bir genel müdür atıyor. Bu genel müdür tabi partili oluyor. Sonra o partinin yakın olduğu büyük iş adamları olaya karışıyor. Bunlar beraberce küpünü dolduruyor. Mesela hazinenin başına Cavit Çağlar'ı koydular bir ara. Kurda kuzuyu emanet ettiler" (32. Görüşülen).

"Cavit Çağlar o zaman tekstil işleriyle uğraşıyordu, naylonun hammaddesinin ithalatını yapıyordu. Bizde de biliyorsunuz ki sentetik iplik fabrikası vardı, laktam üniteleri üç tane, Cavit Çağlar işe oradan başladı, 'ben kapatıyorum burayı' dedi. 'Türkiye'de tek distribütörü benim, vatandaş malı benden alacak' diye üç ünite kapatıldı (7. Görüşülen).

"Fabrikalar kapatılmaya başlayınca Rusya'dan, Romanya'dan, Çekoslovakya'dan, Bulgaristan'dan bizim ürettiğimiz mallara nispeten çok daha kalitesiz petro-kimya malları alındı. Dışa bağımlı olmaya başladık. O dönemlerde meşhur Fenerbahçeli Emin Cankurtaran vardı. En büyük nedenlerden birisi onun ithalatçı firmasıydı. Malları dışarıdan getirip parayı o topluyordu" (4. Görüşülen).

"Zaten emperyalist ülkelerin Türkiye'yi savaşla değil ekonomiyle kendine bağlamak diye bir projesi var. Bu adamlar resmen onların maşallahını yapıyorlardı. En ufak şey de işte 'ne yapalım, kapatalım, dışarıdan alalım'. Bak gelişmiş ülkeler stratejik unsurları asla özelleştirme kapsamına almadı, biz önem taşıyan bölgeleri de özelleştirip ekonomik zayıflığımızı ve bağımlığımızı kendimiz ilan ettik" (26. Görüşülen).

"Yarımca'da ürettiğimiz ürünlerin çoğu Aliağa'da yok. Burayı kapatırsanız bunları üretemezsiniz. Siz yetmiş beş milyon insanın alın terini alıp Hans ya da George neyse, alıp dışarıya vereceksiniz" (16. Görüşülen).

Görüldüğü üzere, nihai ürünleri üreten Yarımca Kompleksi'nin çalışmaya devam etmesi petro-kimya ithalatı yapan burjuva hiziplerin çıkarlarına doğrudan engel olmaktadır. Bu nedenle komprador burjuvazi tesislerin özelleştirilmesinden ziyade tamamen kapatılması için çaba göstermekteydi. Haliyle işçiler -buraya yazılamayacak türden sövgülerle andıkları- Cavit Çağlar, Emin Cankurtaran gibi aktörleri doğrudan "dış güçlerin amaçlarına hizmet eden hainler" olarak görmekte ve emellerine engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaktaydı. Buna rağmen uluslararası sermaye ile kurdukları ortaklıkları nedeniyle kendi çıkarlarını kamusal çıkarların ve dahi ulusal çıkarların üstüne koyarak hareket eden bu aktörlerin çabaları Yarımca'daki pek çok ünitenin kapatılmasını sağlamış ve nihai ürünlerin ithalatını zorunlu kılmıştır.

İşte bu şekilde fabrikaların kapanma sürecinde organizasyon yapısı daha fazla bozulmaya başlayınca⁷ ortaya çıkan kaos daha küçük hesapları olan simsarların da iştahını kabartmaya başlamış, taşeron sahipleri veya imar rantlarının peşinde olanlardan müteşekkil bir grubun daha Yarımca tesislerine ilgi göstermesini sağlamıştır. Bu üçüncü gruptakiler ise rantçılar grubu, ya da lümpen burjuvazi:

7. "Mesela klor fabrikası 'çok zarar ediyor' diye kapatıldı. Klor fabrikası ilkel yolla klor elde ediyordu. Elektroliz yoluyla. Ama elektrik çok pahalı olduğu için bunu bize öyle empoze ettiler. 'Klor çok pahalıya geliyor. Biz klor fabrikasını kapatalım. İtalya'dan veya İspanya'dan veya başka bir ülkeden alalım'. Mühendis arkadaş kendisi anlattı, fabrika yönetimine şunu önermiş: 'Kendi kojenerasyon sistemimizi kuralım. Elektrikimizi üretelim. Bırakın kloru pahalı elde etmeyi, dışarıya klor bile satarsın' demiş. Ama bu hiçbir şekilde kabul görmüyor. Şimdi klor fabrikası kapatılıyor. Üretim durduğu zaman ithalatın fiyatı da artacak bunu öngörmüyorlar ama. Gidiyorsun İtalya'dan alacaksın, adamlar çok bilinçli. Atıyorum tonunu 5 liraya alıyorsan, klor fabrikası kapatılınca 10 liraya çıkartıyorlar. Anlatabildim mi? Üstelik klora da muhtacı, eskiden kendi imalatımız olan kloru şimdi satın alıp vinil kloril monomer elde edeceğiz. Sonra ona bağlı olan diğer üniteler de aksiyor işte" (14. Görüşülen).

“Orada şunu gördüm: Müteahhit hizmetleri [taşeron firmadan bahsediyor] bir birim iş yapıyor, on birim fatura kesiyor. Bunların hepsinin tespitlerini yapıp minimuma indirdik o giderleri. Satışta bile, metal sandıklarda gider bizim mallarımız, sandık kayıtlarının düşük olup fazla miktarda mal gittiğinin tespitini yaptık. O kadar yani. Domuzdan kıl koparma peşindeydi herkes” (23. Görüşülen).

“Müteahhit firma [taşeron firmadan bahsediyor] depolardan mal kaçırıyordu göz göre göre. Yöneticiler biliyordu, hiçbir şey yapmıyorlardı. Biz yakalarsak engel oluyorduk ancak. Zaten onunla anlaşmalarının bir nedeni de bu” (30. Görüşülen).

“En son parsellere göz diktiler. Arazi değerini esas alarak üretimi bitirdiler. Yöneticinin yanında geldi adam ya, sökümlü yapılan alana bakıyor. Bizimki de işi bırakmış emlakçılığa koyulmuş” (39. Görüşülen).

“Tüpraş’a geçiş olurken sosyal tesislerin olduğu tarafı ayırdıklarını söylediler. Biz daha o vakit anladık bunlar burayı parselleyip satacaklar, öyle de oldu” (22. Görüşülen).

İşçilerin açıklamalarında, Petkim’i parçalayarak yok etme stratejisinin sonucunda oluşan yönetim ve denetim eksikliklerinin evvela taşeron firmalar tarafından etkili bir şekilde kullanıldığı görülüyor. Dağıtıma aracılık eden kimi sim-sarlar bürokratik yozlaşmayı fırsat bilerek kayıt dışı kazanç peşine düşmüşler. Daha sonra sosyal tesislerin bulunduğu 10-39 ve 1’er parsel numaralı araziler ile üzerindeki yapıların devlet tarafından satışa çıkarılmış (Akşam, 6 Ocak 2007). Üstelik satış öncesinde imar planında değişiklik yapılarak daha önce “sanayi alanı” olarak tanımlanan bu alan “ticaret alanı” olarak tanımlanmış. Bunun anlamı o bölgeye konut yapılamayacağı; ancak bugün orada konutlar var.

Çıkar gruplarının böylesi müdahalelerine karşın işçiler “fabrikaları yaşatmak” için pek çok şey denediklerini söylüyorlar.⁸ Zarar ettiği söylenegelen üretim tesislerinde kârı artırmak için öncelikle montaj, baca temizliği gibi dışarıdan taşeron firmalara verilen işleri kendileri yapmaya başlamış. Buna karşın fabrikaya asla yatırım yapılmadığına ve hatta işlevsel olan kimi ünitelerin dahi kapatılmaya devam ettiğine tanıklık etmişler. Bu nedenle o yıllarda tavan yapan egemen sınıf propagandasında KİT’lerin zarar etmesinin nedeni olarak işçilerin gösterilmesi ve kendilerine dair “yatıyorlar, çalışmıyorlar, yüksek ücret alıyorlar” algısı yara-

8. “Siz KİT çalışanısınız. Orada kullandığınız her değer halkın malı olduğunun bilinciyle hareket ediyorsunuz. İnanın hepimiz farkındaydık bunun. Birçok arkadaşımız fabrikada buldukları bir civatayı bile getirirlerdi biz onun bakımını yapardık tekrar kullanırdık. Biz KİT’leri bu memleketin ürettiği değerler bütünü olarak görüyoruz, yani altın yumurtlayan tavuk olur ya, öyle. Yani ürettiği katma değer direkt bizim maliyeye gidiyor. Bu yüzden böyle bir değer devlet elinden bir başka kişisel değere dönüşmesini zaten hoş karşılamıyorduk” (16. Görüşülen).

tılmasının işçiler için dramatik tekabüllere sahip olduğu görülüyor. Çünkü anlatıklarına göre Petkim'in son dönemlerinde yöneticilerin torpiliyle gerçekten de işe gelmeyecek maaş alan bazı elemanlar olduğunu biliyorlar, fakat işçilere göre onlar "işçi" değil, hatta dışarıda "yatıyorum" demeleri için özel olarak işe alınmış "provokatörler". Ancak bunun bile tesislere söylenilen düzeyde zarar ettirebilecek boyutlara varamadığını ifade ediyorlar:

"Yatanlar vardı, çalışmayan, kartı basıp gidenler vardı. Ama bunlar arkasını bir müdüre dayamış, hayâsız, namussuz, her türlü numarayı çeken adamlardı. Kimse bir şey diyemiyor. İşten de atılmıyorlar. Ama işte 1000 kişiden 10'u böyle olduğunda kalan 1000 tanesini de karalıyor. Diğer herkes tabi ki çalışıyordu. Canıyla, başıyla, gövdesiyle, yeri gelir elini koyardı insanlar makinenin altına, kafasını koyardı. Öbür kaçaklar işte bizim bu çabamızı kirletiyorlardı" (29. Görüşülen)

"O günlerin televizyonu, gazetesi, radyosu kabul ettirmişti bunu. Hakikaten Petkim işçilerinin devletin sırtında kambur olduğunu söylüyordu herkes. 'Yatıyorlar, çalışmıyorlar' diyorlardı ama, yüz yüze konuştuğumuz insanları böyle olmadığına ikna edebiliyorduk. Bir kere üretim zincirindeki hiç kimse yatmıyordu, yatamazdı. Mesela ben vardiyaya gelmişim, karşımdaki arkadaş gelmeden ben makineyi terk edemezdim. Öyle kartı bas geri git filan yapamazdık biz. Ancak personel kısmında mevcut iktidarların torpille aldığı elemanlar vardı, bu insanlar suiistimal etmiş olabilir. Ancak bu bile zarar nedeni değildir. Bakın İzmit'te Seka İzmit'i İzmit yapan fabrikadır. Seka'da çalışan bir akrabası olmayan hiçbir İzmitli yoktur. Bunu burada herkes bildiği halde o propagandalar düşman etti milleti. Bizi dinliyorlardı, çoğu arkasını dönüp gittiğinde 'bunlar yatarlar, aybaşıda uğrayıp bordolarını alırlar' dediklerini duyuyorduk" (33. Görüşülen).

"Bir kişinin çalışması gereken yerde üç kişi vardı bir dönem. Tabi ki kimsenin ekmeğine biz karışamayız ama haddinden fazlaydı. Bunlar da yanlış. Ama fabrikanın zarar etmesinin esas nedeni değildi ki bu, bir sürü neden var. Yatırım yok bir şey yok, olacağı buydu" (32. Görüşülen).

"Pizim Petrol-İş'in yeri kuyumcular çarşısının oradaydı. Bir gün kala-balık şekilde toplantıdan çıktık, oradaki kuyumcular bize dediler ki 'ya siz de hem yüksek maaş alıp hem de ortalığı velveleye veriyorsunuz'. Kuyumcular diyor bak! Ya sen kuyumcusun, ne üretiyorsun? Altını zimmetliyorsun, oturduğun yerde değer kazanıyor, onu satıyorsun! Sonra şunu da düşünmüyor: sanki ben aldığım maaşı ne yapacağım? Gelip senden alış veriş yapacağım." (4. Görüşülen)

“Sanki milyarlar alıyoruz sananlar vardı. Hatta bir anekdot anlatayım: Biz eylem yaparken vardiyayı sürdürürüz. Polisler de kapıda bekler. Çok iyi hatırlıyorum 4 vardiyası işe girecek, öbür vardiya çıkacak bir kere. Polisler dedi ki ‘siz buradan geçemezsiniz’, alaya alıyorlar yani, dediler ki ‘siz çok para alıyorsunuz’. Bizim bir arkadaş vardı maaş bordosu yanındaymış çıkardı gösterdi, ‘bak bakalım kaç para alıyormuşuz, aldığımız maaş bu’ dedi. Polis baktı dedi ki ‘ya haklıymışsınız siz’ dedi. Bizimki de dedi ki ‘sen de hakkını ara, bak bizim gibi böyle eylem yap, bizden daha çok alırsın’ dedi. Yani kamuoyunda öyle bir yerleştirmişlerdi ki kıramadık bu algıyı” (28. Görüşülen).

Görüldüğü üzere Petkim’in istihdam genişliğinin yahut emekçilere ödenen ücretlerin egemenler tarafından fabrikanın zarar etmesinin yegâne nedeni olarak gösterilmesinin gerçekçi olduğunu kabul etmek mümkün değil. Zira bilhassa taşeron firmaların iyiden iyiye devreye girmeye başladığı doksanların ardından emekli olanın yerine yeni işçi almamak politikasıyla Petkim Yarımca Kompleksi’nde kadrolu işçi istihdamı genişlemek şöyle dursun, daraltılmıştır (Petröl-İş, 199: 76). Yukarıda işçilerin de bahsettiği gibi kimi ünitelerde birikmelerin olmasının esas sebebi de kapatılan fabrikalarda çalışanların bu ünitelere kaydırılması, yani istihdam havuzundaki yatay hareketliliklerin yönetim tarafından kasti olarak dağıtık örgütlenmesidir.

Teknoloji ve Ekoloji Eksen

Kapitalist sermaye birikiminde, üretilen artı değer bir kısmının tekrar sermayeye dönüştürülmesi -ki buna kabaca “yatırım” demek mümkündür- genişletilmiş yeniden üretimin sürdürülmesi açısından elzem (Marx, 2004: 559). Aksi takdirde sermaye değer kaybı yaşayacağı gibi bir büyüme eğilimi de göstermez. Üstelik bilhassa yüksek teknolojiye bağlı üretim süreçleri içeren sermaye ilişkilerinde, Marx’ın (2004: 144-146) “sabit sermaye” dediği üretim araçlarının aşınarak yok olmaya yüz tutması kaçınılmaz hale gelir. Bu nedenle sürdürülebilir çıkarlarını gözetken hiçbir sermaye sahibi yaratılan artı değeri olduğu gibi cebe atmaz, zira bir kısmını yatırım amaçlı kullanması gerekir.

Türkiye’de KİT olgusu göz önüne alındığında -DP’nin 1950’lerdeki baltalamalarına karşın- KİT’lerin hemen her birinin özellikle 1960’lardan 12 Eylül 1980 darbesine değin en azından bu sermaye birikim çevrimini koruyabildiği, hatta bu sayede yeni istihdam alanlarını ve kamu teşebbüslerini finanse ederek kalkınma programında başat bir konuma yerleştikleri görülür. Bunun ardından özellikle 1970’lerin ikinci yarısında öne sürülen liberal tezlerin etkisiyle KİT’lere yönelik yaklaşım ve beklentiler değişecek; o zamana değin “ekonomiyi yönlendirmede bir araç olarak” kullanılan KİT’lere “piyasa ekonomisini düzenleme” görevi addedilecektir. 1980’lerden sonra yaşanacakların habercisi olan bu durum yönetim, denetim ve personel ya-

pısındaki öncel tahrifatları da beraberinde getirir.⁹ Nihayet 1980'lere gelindiğinde KİT'lerin tasfiyesi süreci bilfiil devlet eliyle başlatılır, hatta 1987 yılında Özal tarafından KİT'lere asla altyapı yatırımı yapılmayacağı açıkça beyan edilir (Övgün, 2009: 109-147). Bu noktadan sonra yatırım noksanlığı kronik hale getirilecek olan KİT'lere dair yürütülen tüm politikalar yalnızca özelleştirmeyi amaç edinecektir.

Elbette ki Petkim Yarımca Kompleksi de bu yapısal kısıttan nasibini almıştır. 1980 itibarıyla kapasite arttırmaya yönelik hiçbir girişimin zaten söz konusu olmadığı Yarımca Kompleksi'nin entegrasyon planında yer alan ara ünitelerin açılmasından özelleştirme kararı gerekçesiyle vazgeçilmiştir. Üstelik özellikle ekolojik bağlamda özem arz eden su arıtma tesisi ya da azot üniteleri gibi kritik ara üniteler de 80'ler boyunca yöneticiler tarafından birer birer kapatılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde daha sonra Petkim'e yöneltilecek olan "çevreci" eleştirilerin de yolu açılmıştır. Dahası, işçilerin deyimiyle "çivi çakılması yasaklanan" fabrikalarda hiçbir teknolojik yenileme, idame ve iyileştirme yapılmaksızın kullanılan makineler bilinçli ve planlı olarak atıl hale getirilmiştir.

İşçilerin anlatımına göre, tüm bu "sabotajlar" fabrikanın işleyişini kademe kademe yıprattığı halde 1980'lerde yarattıkları katma değerde bir azalma olmayınca hükümetler tarafından ilk başvuru olan yöntem devlet kuruluşları aracılığıyla Petkim'in gelirine doğrudan el koymak olmuştur.

"Özal'ın gelmesiyle birlikte, 80'lerin ortalarında Petkim'in kendi kazandığı parayla yatırım yapılmasına izin dahi verilmedi... 'Yol yapıyoruz' deyip al parasını, böyle yaptılar. Bunu söyleyen genel müdür. 'Turgut Özal açıyor telefonu, alıyor paramızı' diyor. 'Yatırım yap diyorsun, yapamıyorum' diyor" (12. Görüşülen).

"Bize en büyük sıkıntı veren olaylardan biri 1988'de oldu, bizim paramızı Karayollarına aktardılar. Daha o günden o aktardıkları paraları Petkim'i yenilemeye harcasalardı bizi bugün dahi halen zarar ettiremezlerdi." (22. Görüşülen)

"İlk o zaman başladı, 80'li yıllarda, bu otoban da o zaman, Özal döneminde yapıldı. Bizim paramızı Karayollarına aktardılar. Ben o zaman kendi kendime düşündüm, dedim ki 'tamam bizim ipimizi çecekler'. Karayollarına gitti ya o para, dedim 'Petkim'de bundan sonra daha ümit yok', canımız nereye kadar dayanıyorsa o kadar gideceğiz. Ve öyle oldu. Senin kazandığın, ürettiğin para başka yere gitti... Sonra aynı siyasetçi çıkıp yaptığı yolla övünüyordu. Mesela 'Karayolları za-

9. "KİT sisteminin finansal bir krize yönelişinin tohumları da bu yıllar içinde atılmıştır: KİT fiyatları, enerji hariç, genellikle genel fiyat hareketlerini arkadan izlemiş; daha da önemlisi, Hazine'nin KİT yatırımlarının finansmanına katkısı da büyük ölçüde daraltılmıştır. Bu, yatırımcı özelliği sürdürülen (PTT, TEK, THY gibi) KİT'leri büyük ölçüde iç ve dış borçlanmaya sürüklemiş ve kamu işletmelerinin sonraki yıllarda faiz yükü nedeniyle ağır finansal tıkanmalara saplanmasına neden olmuştur" (Boratav, 2023: 171).

rar ediyor' demiyordu, bizim paramızı oraya aktardığını söylemiyor-du" (7. Görüşülen).

"Evvela 80'li yıllarda genel müdürlük Ankara'daydı, kâr duraksadı, genel müdürlük Yarımca'ya taşındıktan sonra Petkim yeniden kâr etmeye başladı. Petkim kâr ettiği halde o zaman, ben kendim çok iyi biliyorum ki Petkim'in parası Karayollarına aktarıldı. Daha sonra Süleyman Demirel'in döneminde de aynısı oldu; 36 milyar mı o zaman bir kâr etmiş, 6 milyar Petkim'e bırakılmış, 30 milyar Karayollarına aktarılmış, zaten erozyon olan bir fabrika, kârını alırsan ne olacaktı ki" (38. Görüşülen).

Kamu İktisadi Teşekküllerinin gelirine el konularak Karayollarına aktarılması, tam da kalkınmayı "üretimde" değil "yatırım çekme" mantığında görerek "yol yapmakla" övünen liberal zihniyetin o dönemde iyiden iyiye palazlandığının göstergesidir. Ancak gelire yapılan dışarıdan müdahaleler bununla da sınırlı kalmamış; bilhassa Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte dış politik amaçlarla daha ahenkli bir görünüm kazanan liberal söylem ile o sıralar bağımsızlığını yeni ilan eden Türki cumhuriyetlerle bağ kurmaya yönelik milliyetçi söylem bütünleştiğinde, Petkim üzerinde emelleri olan çıkar gruplarının tasarrufları bir nebze daha artmıştır. Petro-kimya ürünlerine tanınan ithalat serbestisinin bu dönemde meyvelerini verdiği ve Petkim'i mal satışını engelleyerek zarar ettirmeye çalışan başka özel çabaların da ortaya çıktığı görülmüştür.

"Çok da önemli bir şey yapıldı o dönem; ithalat serbest bırakıldı. Yani Petkim'in ürettiği ürünler; laktan, kauçuk, dışarıdan alınmaya başlandı. Özellikle Türki cumhuriyetlerden buraya çok ciddi girişi olunca Petkim'in malını da sattırmamaya çalıştılar. Çok ciddi sıkıntılar başladı. Bu anlattığım süreç 1989'dan başlayıp 1992'ye kadar sürdü. Yatırım yapmama, tüm parasına el konması, mal sattırılmaması, iyileştirme yapılmaması derken zarar ettirmeyi başardılar" (12. Görüşülen).

"Rus cumhuriyetleri dağıldığında bizim laktam üretimi kapatıldı, 'dışarıdan getireceğiz' dediler. O Bursalı var ya [Cavit Çağlar'dan bahsediyor], 'ben bunu ucuza getiriyorum' diye tutturdu. Bütün pazarı kapattı. Bizden mal çıkartmadılar o sene. Sonra şikâyetler başlamış 'ithal ürün kalitesiz' diye, zaten hemen pahalandı da, bizim depolar yine boşaldı ama fabrika kapanmıştı bir kere" (39. Görüşülen).

Sovyetlerin dağılmasına koşut Yarımca Petkim'de ilk kapatılan ünitenin Kaprolaktam fabrikası olması elbette ki rastlantısal değildir. Zira yukarıdan müdahalelerle bu ünitenin çalışır durumda olduğu son yılın ürünleri de Yarımca'daki depolardan yıl boyunca dışarı çıkarılmamıştır. Ancak malın çıkarılmaması ve ithal edilen malın kalitesinin düşük olması alıcı olan başka sermayedarların

serzenişine neden olunca başka üniteler için böyle bir yordama bir daha baş vurulmamıştır. Bunun yerinde, 80'lerden beri bakımı yapılmayarak çürümeye bırakılan makinelerin noksanlıkları, yarattıkları riskler ve atılıkları egemenler tarafından vurgulanmaya başlanmıştır. İşçilere göre ise bunun arka planında da yine özelleştirmeyi amaç edinmiş aparatlar tarafından 1986'dan beri yasa gibi uygulanan bir politika; özelleştirme kapsamına alınan KİT'lerde "iyileştirme, yenileme" yapılmaması politikası bulunmaktadır.

"Petro-kimya sektörü on yılda bir eskir. Teknolojisinin yenilenmesi gerekir. Bunları Kimya Mühendisleri Odası'ndaki arkadaşlarımız da söyledi o dönem. Ama bizi düşün hiçbir yenilenme yok. İşte tarih 84-85 filan, o vakte kadar 'altın yumurtlayan tavuk' olan Petkim bilinçli bir şekilde çökertilmeye başladı" (12. Görüşülen).

"Petkim kâr eden bir kuruluştur. Fakat bu tür kuruluşların her yıl bakım yapması gerekiyor. Yani kendisini yenilemesi gerekiyor. Yenilemesi için de mühendislerin neyin eksik neyin tam çete getirmesi gerekiyor. Ama siyasi güç dedi ki 'bu sene bakım yapılmayacak, fabrikanız çalıştığı yere kadar gitsin, tık dediği zaman orada bakarız'. Hatta yurt dışından bir tane sonum bile aldırmadılar" (7. Görüşülen).

"1970'li yılların teknolojisiyle kaldığı için hatta 60'lı; sonra yenilenmediği için kapasiteler de küçük kaldı. Yani size şöyle anlatayım: Tencereniz 5 kişilik yemek yapmaya yeterli. Bunu büyütemiyorsunuz. Ne kadar iyi çalışırsanız çalışın! 5-6 kişiyi doyuracak yemeğin üstüne çıkamazsınız. Reaktör sistemiyle çalışıyor petrokimya kompleksleri. O reaktör ne kadar hammadde alırsa o kadar üretim yapabilirsiniz. Siz üretimi büyütebilmek için reaktörü de büyütmelisiniz, onu besleyen pompaları büyütmelisiniz, işte kompresörlerinizi büyütmelisiniz. Velhasıl bayağı bir detaylı bir ekipman serisini büyütmeniz gerekiyor. Ancak bunlar yapılmıyor. Neden? Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin böyle bir parası yok. Neden? Çünkü bizim paramızı almışsınız Karayollarına aktarmışsınız, bizim modernizasyonumuzu yaptırmamışsınız" (16. Görüşülen).

"Teknolojiyi asla yenilemediler. Nedeni siyasi. Eğer bakan ya da başbakan diyorsa ki 'yatırım yapılmayacak', yapılmıyor? Sonra ne oluyor? Belirli bir petro-kimya ünitesinin ömrü 15-20 seneyse, iyileştirme yapmadığın için artık bütün etrafı dökülüyor, çürüyor. Sonra da 'kapat gitsin' diyorlar" (10. Görüşülen).

Açıkcısı, -buradaki seçkinin yanı sıra- teknolojik yeniliğin ve iyileştirme yatırımlarının yapılmadığı her görüşülen işçi tarafından farklı yönlerine vurgu yapılarak ifade edildi. Ancak bunlara ek olarak özellikle teknik bakım ünitesinde çalışan işçilerin dikkat çektiği noktalar biraz daha ilginç. Söylediklerine göre söz konusu olan şey sadece makinelerin yenilenmemesi değil; var olan makineler için yedek parça getirilmemesi ve hatta bakım ünitelerinde çalışan işçilerin el yordamıyla giriştiği onarım çabalarının bile yöneticiler tarafından türlü bahanelerle engellenmesi.

“Mesela ben o reaktörlerin, kumanda cihazlarının bakımını yaklaşık 20 sene kadar orada çalıştığım için öğrenmiştim iyice, artık ezberledim. Yani ben o cihazı, zaten pnömatik, mekanik filan, hangi parçasının ne işe yaradığını çok iyi biliyorum. Onu yeniden de dizayn edebilecek kadar da kendime güveniyorum. Yıllarca bu işlemleri yaparak orada çok güzel reaksiyon çıkmasını sağladım. Ama bununla ilgili mesaiye de kalmam gerekiyordu. Birinci sekiz saat çalıştıktan sonra ikinci sekiz saate de kalmam gerekiyordu bazen. Bununla ilgili ‘ya bu amaçlı kendisini orada mesaiye bıraktırıyorsa para kazanmak için falan’ diye beni takibe aldılar. O ünite fabrikalar müdürlüğü geldi işte oradaki formen arkadaşlara filan soruyor ‘nasıl bu arkadaşın işinden memnun musunuz’ diye. Memnun olduklarını ifade ediyorlar, yoksa hakkımda soruşturma açacaklar. Yani böyle ‘kendisine mesai çıkartıyor filan’ hesabından” (20. Görüşülen).

“Ben önce ağır bakım, yani iş makinelerinin bakımındaydım. Bakım teknisyeniydim. Ama bakımcı olduğum için çoğu üniteleri gezerdim. Makine bozulduğu zaman bakımcılar o anda hücum eder. Ama o makinenin illa bir alternatifi de vardı eskiden. Yani ya alternatifi vardı ya da bypass boruları. Bir sorun olunca geçici olarak o bölge doldurulur, hücum edilir. Bakımcılarla işletmeciler kendi görevlerini yapardı. Bypassı denemek için borular açarlar, boruları kapatırlar. Yangın tehlikesi veya can güvenliği tehlikesi var mı diye seferber olurlar. Sonra bu makinelerin yenileri çıktı, bizimkiler hem eski hem de kapasitesi az. Yenilerini almadılar, mecburen eski makinaları ya tamir ederdik. Kendi çabamızla inanır mısın? Hangisi bunun içerisindeki parça neyse onu yenileştirmek için faunadan, kaynaktan, dışarıdaki sanayicilerden tedarik etmenin yollarını arardık. Buna da kızıyorlardı! Zaten son dönemlerde kendi ünitem bile kapandı. Bir sürü yerde çalıştım ben. Yetmez kurarizyonculuk yaptım, bütün fabrikaları gezdim” (26. Görüşülen).

Bu noktada yatırımların engellenmesiyle sermaye çevriminin bozulmasından daha derin bir müdahale söz konusudur. Üretim araçlarının bilerek yıpratılması, aşındırılması, ıskartaya çıkarılması, doğrudan "sabit sermayeyi" tüketmeyi hedef alan bir çabayı işaret mektedir. Üstelik bu bilinçli çaba "sabit sermayenin heterojen unsurları" olan makinelerin ve dahi makinelerin bazı parçalarının "eşit olmayan zaman sürelerinde" aşınması (Marx, 2003: 156) sayesinde zamanın sine sine gizlenerek; yani onarımı yapılmayan makinelerin "kendiliğinden eskidiği" yanılgısı yaratılarak sürdürülmüştür. Petkim gibi teknolojiye bağlı bir üretim tesisinde makinelerdeki aşınmaların elbette ki emeğin üretkenliğinde de düşüşe yol açacağı aşikâr olduğundan, "sabit sermayenin" tırpanlanmasının önünde sonunda canlı emeği de ıskartaya çıkarmak için kurulan bir zaman kapanı olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu sayede çöken ünitelerdeki işçilerin emekli edilmesi, sürgün edilmesi yahut rotasyon yoluyla vasıfsız hale getirilmesinin de önü açılmıştır.

Tüm bunlarla beraber, teknolojinin eskitilmesinin ekolojik sonuçları da kendini göstermiştir. Zaman içinde filtreleri yenilenmeyen tesislerin yarattığı çevre kirliliği özellikle 90'larda ciddi bir kamuoyu oluşturmuştur. Hatta Kocaeli Valiliği tarafından Petkim'e denizi kirlettiği gerekçesiyle para cezaları dahi ödetilmiş olduğu görülmektedir (Hürriyet, 24 Mart 1998). O sıralar hala üretime devam eden tesislerde kendileri de sağlık sorunları yaşayan işçilerin tüm taleplerine rağmen bu alanda da iyileştirme yapılmadığı gibi, söz konusu çevre tahribatı da özelleştirmenin ve hatta tesisleri kapatmanın başka bir gerekçesi olarak kullanılmıştır. İşçiler ise bu tahribatı yine el yordamıyla minimize etmeye uğraşırken kendi sağlık durumlarını gündeme dahi getiremediklerini ifade etmektedir.

"Elbette ki çevreye zarar veriyor. Biz görüyoruz, balıklar ölüyor, Körfez'in rengi değişiyor. Halk buna tepki gösteriyor. Yalnız sadece Petkim mi kirletiyor Körfezi? Gemiler de sızıntı yapıyor. Hatta Lassa, Pirelli, Goodyear, bir sürü fabrika var, git kontrol et kaçının filtrelemesi tam yapılmış bak. Bunu da sırf bahane etmek için bilerek gündeme getirdiler" (30. Görüşülen).

"İnönü'nün karısı 'kanser yapıyor' diye DDB fabrikasını mesele etti, kapattırdı. Ondan sonra aşağıda klor fabrikası vardı, o da aynı nedenle kapatıldı" (7. Görüşülen).

"Karbon siyahı sırf 'çevre kirliliği olur' diye kapatılma yoluna gidildi. Önce kapatamadılar, ölüsü para ediyor oranın diye, satacaklar ya, atık gidermenin yapıldığı çökertme havuzlarının iyileştirilmesi ancak o zaman yapıldı. Daha önceden yapılmaz mıydı? Birilerinin işine gelmiyordu. Yaptırılmadı. O filtrasyon üniteleri yıllarca niçin yenilenmedi? Bizim malın yoğunlaşmasında çıkan o gaz metali yer. O yüz-

den kulelerden, yüksek yerden bunu atmosfere verirler. O gaz olayını filtrelerden geçirerek çözerler ama o filtrelerin 5 sene sonra değişmesi gerekir, gelen filtre kataloglarında bu yazıyor. Biz 15 senedir aynı filtreyi kullanıyoruz. Metalin bir yorgunluğu var, ne oluyor, kırılıyor. Gidip tamir ediyoruz. Yama üzerine yama yapıyoruz. Ama en iyi biz biliyoruz ki kaçırıyor ya bu filtreler” (39. Görüşülen).

“Bizim arıtma cihazımızın havuzunda biriken suda biz balık yetiştiriyorduk. Ondan kanalizasyon suyunu geçir gönül rahatlığıyla içersin öyle çalışıyordu. Çok şahane arıtmaları vardı Petkim’in. Hatta su tasfiyede çalışan arkadaşlar özellikle arıtmanın suyunu içiyorlardı, ‘çeşme suyundan daha temiz’ diye. Orası bile kapandı” (34. Görüşülen).

“Bizim yöneticilerde pek teknolojiyi yenileme sevdası yoktu. Yani bizimle ilgili karar verme yetkisi olan kişilerin teknolojiyi yenileme düşünceleri yoktu. 25 yıl laboratuvarında çalıştım. İçerideki o zehirli gazların dışarıya atılması gerekirken pencereye bir tane fan koymuşlar, çalıştırdığın zaman kanımızı emer gibi donduruyordu. Çalıştırmasan gazların kokusu içinde kalıyorsun. Petrolden ayrıştırılan her türlü tüm maddelerle bir de maskesiz çalışmak zorundaydık. Çıplak gözle takip etmek zorundaydık. Çalışma koşullarımız çok ağırdı. Hani diyorlar ya ‘Körfeze zehirli gaz saçıyor’ diye, o zehri ilk biz soluyorduk zaten. Benim dönemimde çalışan benimle birlikte fabrikaya girip de şuan da ölen en az 200-250 tane arkadaşım var. Bunların ölüm nedenleri akciğer kanseri, karaciğer hastalıkları, beyin de ur çıkması ve pankreas kanseri. Bunun yanında mide kanaması, cilt kanseri, üst solunum yollarından ölen çok arkadaşımız var. 50-55 civarı 60 yaş üzeri ve 70 yaş civarında arkadaşlarımız var. Yaşıyorlar ama nasıl yaşıyorlar. Sağlık sorunları çekerek yaşıyorlar” (4. Görüşülen).

Nihayet sürece “içeriden” bakıldığında bilfiil yönetim ve hükümetler eliyle yaratılan yatırım tıkanıklığının yol açtığı teknolojik açmazların kaçınılmaz olarak zaman içinde ekolojik sorunları da tetiklediği görülmektedir. Ancak yukarıda tasnif ettiğimiz muhtelif çıkar grupları yine kendi yarattıkları sonuçlardan dem vurarak fabrikaların kapatılmasına yönelik taleplerini sürdürmüştür. Haliyle doksanlar boyunca İzmit Yarımca Kompleksi’nde bulunan üniteler türlü bahanelerle aşamalı olarak birer birer devre dışı bırakıldıktan sonra 2000’lere gelindiğinde üretim mümkün mertebe küçük bir ölçeğe hapsedilmiştir. Üstelik bu karmaşık sürece tekabül eden 17 Ağustos Depremi’nde üretim tesislerinin aldığı 8 milyon dolarlık hasarın dahi satış bahanesi olarak kullanılmasını fırsat bilen İhlas Sigorta da zararı tazmin etmemiştir (Milliyet, 7 Ağustos 2000). Kompleksin büyük bölümünün Tüpraş’a devrinin ardından da fabrika kapatma âdeti sürdürülmüş ve açıkta kalan işçilerin bir kısmı Tüpraş içinde rotasyona tabi kılınırken bir kısmı

da kendi rızası hilafına sürgün edilmiştir; yani Yarımca üretim havzasında örgütlü olan nitelikli emek sonunda tasfiye edilmiştir.

Verimlilik ve İstihdam mı? Talan ve Tasfiye mi?

Özelleştirme savunucularının KİT'lerin tasfiyesi için türettikleri retorikte sık başvurulan referanslardan biri de özelleştirme yoluyla sağlanacağı düşünülen verimlilik, üretkenlik ve istihdam artışını vurgulamaktır. Yani özel sektörün kâr güdüsünün her daim verimliliği ve büyümeyi hızlandıracağına dair liberal taassup Türkiye'de özelleştirme politikalarının temel varsayımı haline getirilmiştir. Tabi aynı sözler egemenler tarafından Petkim'in geleceği için de söylene¹⁰ bile sırf "özelleştirme kolaylaşsın" diye büyük bir kısmı yok edilen Yarımca Sanayi Kompleksi'ndeki tecrübe bunun tam aksini göstermektedir.

Öncelikle Petkim Yarımca tesislerinin büyük kısmının Tüpraş bünyesine alınması zaten istihdamı daraltmayı ve nitelikli emeğin üretkenliğini çözüldürmeyi amaçlayan bir hamledir. Zira tesisler ve üniteler Tüpraş kapsamına alınırken burada çalışan emekçiler dışarıda bırakılmıştır. 400 işçi emekli edilirken, 600 işçi Aliğa başta olmak üzere başka şehirlerdeki tesislere sürülmüştür. O dönemde henüz özelleştirme kapsamına alınmamış olan Tüpraş yönetimi bu birleştirmeye karşı çıktığı halde siyasi baskılara dayanamamış, sonuçta da dönemin Petrol-İş Yarımca Şubesi yönetimi ile Tüpraş yönetimi arasında geçen çetin pazarlıkların ardından birleştirme sağlandığında hem Tüpraş'ın hem de Petkim'in yapısında ciddi boyutlara varan tahrifatlar yaşanmıştır.

"Bize söylenildiğine göre 1000 kişi Toprak'a vereceğiz, 1000 kişi de Tüpraş'a vereceğiz. Tüpraş müdürü ilk toplantıda '250 kişiden bir kişi fazla almam, sakatla, topalla işim olmaz, ben seçeceğim' dedi. 'Yetişmiş eleman alırım' diyor. 'Sizin işletmeciler bize yaramaz' diyor. 'Çalışmadınız, yattınız' diyor. Bizim eski sistem manuel, Tüpraş gibi elektronik değil, 'elektrikçileri alırım diğerlerini almam' diyor. Bizim genel müdür ilk görüşte 'fıyasko' dedi. Gittim arkadaşlara söyledim: 'biz 1000 kişi dedik, bunlar 250 diyor'. Tüpraş genel müdürü sanayide Türkiye'de enerji bakanından sonra en güçlü adamdır o dönemde. Türkiye'nin can damarını yöneten adam. Milyar dolarlık petrol alıyor devlet adına. Dedi ki '250 kişiden fazla zorlama, batırız biteriz'. Dedim, 'hiçbir şey olmaz'. 'Ne diyorsun be' diye bağırды. 'Sizin üç kuruşluk Petkimlilere burayı batırtmayız' dedi. Kavga dövüş sayını 500'e çıkardık. İşçiler bekliyor, her gün fabrikaya gidiyorum, 'hurra' işçi peşimden geliyor. 'Ne oldu, görüşmeler nasıl' diyor. Herkese, her şeyi anlatamıyorsun. Arkadaşlar 'iyi olacak' diyorum. Yanımızda seramik var, 700 kişi bir günde kapıya atıldı, 'gidin

10. İroni şöyledir ki mesela dönemin Maliye Bakanı Kemal Unakıtan Petkim'in özelleştirilmesine ilişkin şunları dile getirmiş: "İlla ki özelleştireceğiz diye küçültüp, ekonomik bakımdan yok edilecek duruma getirmek bizim düşüncemizde yok. Biz bu kuruluşların büyütülmesine çalışıyoruz. Bütün işletmelerimizi özel sektör mantığıyla çalıştırmak istiyoruz" (Vakit, 8 Şubat 2005).

bankadan paranızı alın’ denildi. Sonra Mesut Yılmaz’ın baskısıyla biraz daha aldılar ama Tüpraş’taki dağıtımı da oranın yöneticileri yaptı, kimseyi karıştırmadılar” (5. Görüşülen).

“Ervela ayıklama dönemi var. Şöyle oluyor Tüpraş bünyesine geçişte puanlama yapıyorlar. O sıra bana geldiler sen 95 puan almışsın dediler. ‘Sorun bakayım’ dedim ‘5 puanı nereden kırmışlar?’ Yönetici ‘asidi az ver’ dediğinde karşı çıktığım içinmiş... Öyle performans beklentisi filan yok, mesela icra takibi olanları almadılar, nedenini bilmiyoruz” (31. Görüşülen).

“Mühendislerin çoğu Pakistan’a kuruluma gitmiş öyle duyduk... O sıra ‘süper emeklilik’ diye bir şey de çıkardılar. Emekliliği yaklaşanlara ‘se-kiz maaş on maaş alarak işten ayrılabilirsiniz’ dediler. Çok kişi razı oldu, razı olmayan Aliağa’ya gönderildi. Batman’a gönderilenler de oldu. Kırıkkale’ye de. Emeklisi dolmayanlar çekti o sıralar çileyi” (34. Görüşülen).

Yarımca Sanayi Havzası özelinde hemen hepsi kalifiye olan bir işçi kümesine bu denli kapsamlı bir ihraç ve rotasyon uygulanması doğrudan canlı emeği hedef alan bir operasyonu işaret etmektedir. Bu operasyonla on yıllardır uzmanlaştıkları üretim alanlarından tasfiye edilen emekçilerin karşılaştığı “ontolojik dram” elbette ki vasıfsızlaştırılmanın sosyal çıktılarını da beraberinde getirmiştir. Örneğin Yarımca’da Tüpraş kapsamına alınan ünitelerden İzmir Aliağa’ya gönderilen işçilerden bazıları “aynı imalatı yapsa da farklı makinelerle karşılaştıklarını” ifade etmiştir. Makineleri kullanmayı öğrenmeleri uzun sürmüş, bu nedenle ciddi bir entegrasyon sorunu yaşamışlardır. Çoğu şehre de adapte olamayınca emekliliklerini doldurup İzmit’e geri dönmüştür. Aralarında buna dayanamayıp istifa edenler de bulunmaktadır. Tüpraş bünyesindeki Petkim işçilerinden uzman olmadıkları başka rafinerilere gönderilenler de rotasyonu bir “yıldıрма operasyonu” tanımlamaktadır. Zira atandıkları yeni ünitelerde hem yönetimin küçümsemeleriyle hem de Tüpraş menşeli işçilerin dışlamalarıyla karşılaşmış, bu nedenle ilk fırsatta emekli olma yoluna gitmişlerdir.

“Tüpraş’a geçişten sonra zaten Petkim de Petkimliler de yok sayıldı. Hiçbir sözümüzü dikkate almadılar. Çitin bu tarafı [önceden Petkim’e ait olan alandan bahsediyor] tarla sanki. Sökümler yapıldı, geçti bitti. Petkim’den eser kalmadı” (30. Görüşülen).

Anlaşılabileceği üzere, nitelikli işgücünün çözündürülmesi de Yarımca Tesisi-ri’nin egemenler tarafından bilinçli olarak topyekûn itlaf edilmesi sürecinin son aşamasıdır. (Tüm bunların asıl amacı: o döneme değin özelleştirmeye ve fabrikaların kapatılmasına karşı ciddi direnç gösteren işçilerin öncelikle -sürülmek, işsiz kalmak korkusu gibi- kendi şahsi dertlerine odaklanmalarını sağlamak ve

hem üretimdeki hem de direnişteki yan yana olma vaziyetlerine son vermek.) Nihayet Koç grubu Tüpraş'ı satın aldığında" teknoloji transferi yapılmadığı gibi, Yarımca'da Petkim'den kalma nihai ürünleri üreten Karbon Siyahı gibi son üniteler de kapatılarak arazide sökülülmüştür. Bu süreçte önceden söz verildiği gibi "tesislerde iyileştirme" ya da "istihdamda bir büyüme" yaşanması şöyle dursun, görüşülen işçilerin iddiasına göre Tüpraş'ın da yeni bir yörüngeye sokularak o sıralar güçsüz düşen Koç grubunun finansal kârını artıracak bir manivela olarak kullanılması söz konusu olmuştur. Haliyle kredilerin ipotek referansı haline getirilen tesislerde ciddi bir büyümeden ve istihdam hacminin genişlemesinden bahsetmek mümkün değildir.

"Koç aldığı kısma yatırım yapmayı denemedi bile. Bize Koç üniteleri geliştirecek demişlerdi, meğer adamın tek derdi fiyatı ucuz kapatıp arazisini genişletmekmiş" (39. Görüşülen).

"Bizim o çok sevdiğimiz fabrikalar 2009'a gelindiğinde artık tamamen kapandı. Tüpraş'a geçişten sonra Petkim'den kalma hiçbir ünite bırakmadılar. Özelleştirmeden sonra aşınmalar devam etti. Öyle ciddi yatırım filan sağladığı yok özelleştirmenin. Yönetim bizim ürünleri hedeflemediğini söyleyip sökülü yaptırды, daha sonra oraya yeni bir rafineri kurdu ama küçük. Yani Koç kendisi ihya oldu ama Petkim'i de Tüpraş'ı da ihya etmedi. Hatta bir şey anlatayım: Şimdi biz petro-kimya ürettiğimiz için fabrikanın içindeki yollar asfalt olmaz, beton olur. Devlet tedbir almış yaparken. Orada bir deforme olunca da yamayla giderilmez, beton dökülür üstüne. Bunlar o beton yolu kırdırmaya kalktılar, orada çalışan çocuk isyan etti 'bu beton kırılır mı' diye, 50 santimetrelilik beton. Bunlar onu deldirip incecik yama koydular. En ufak bir yanmada riskli, anlatamadık. 'Yama yapıyoruz' deyip geçtiler. Var olan mekanizmaların da kıymetini bilmediler yani" (35. Görüşülen).

Eni sonu Yarımca tesislerinde kalan son teknik donanımın da demonte edilerek Aliğa rafinerisine taşınmasına karar verildiğinde ihaleleri alan inşaat firmaları sökülü yapılan ünitelerden emekli olan işçilere "risk uzmanı" olarak geçici süreler iş vermek zorunda kalmıştır. Ancak görüşülen işçiler gönülsüzce görev aldıkları sökülü çalışmalarını da bir tür "cenaze merasimine" benzeterek nostaljik bir hınçla ifade etmektedir. Çoğu "çok iyi bildikleri riskleri engellemek" ya da "kıymet verdikleri ekipmanın Aliğa'ya ulaştığından emin olmak için" bu geçici işleri kabul ettiklerini, fakat duygusal nedenlerle sürdürmediklerini ifade etmektedir. Üstelik yıkılan fabrikalardan kalma enkazın dahi kimi hafriyat firmala-

11. "Tüpraş'ı alan Koç Holding 2006'da cirosunu ikiye katlayarak 34.5 milyar dolarlık bir ciroya ulaşmış oldu. Bir yıl önce cirosu 18.2 milyar dolardı. Bu, açıkçası, çok ilginç bir aritmetiği ortaya koyuyor. Demek ki kamunun yarattığı en büyük değerlerden biri olan Tüpraş, Türkiye'nin en büyük sermaye grubu olan Koç Holding'le eşdeğer". Buradaki eşdeğerlik elbette ki 'değer' olarak bir eşitliği anlatıyor. Yani tek başına bir Tüpraş, koskoca Koç Holding demek" (Tuna; Yaman Öztürk; Ercan, 2008: 60).

rına ederinden çok aşağı fiyatlarda verildiğine tanıklık ettiklerini iddia etmektedir. Yani işçilerin beyanına göre tesislerin yıkıntıları dahi talana maruz kalmıştır.

Petkim Yarımca üretim ağının son kalıntıları da bu şekilde yok edilirken özelleştirme süreci tekrar başlatılmıştır. 2007'de açılan ihaleye bu sefer uluslararası şirketlerin fazlaca ilgi göstermesi dikkat çekerken başlangıçta ihaleyi kamuoyuna "Kazak Türkleri ile Rusların ortaklığı" olarak ifade edilen TransCentral Asia Petrochemical grubu kazanmıştır. Ancak kimi muhalif çevreler tarafından söz konusu ortaklığın başında bulunan yöneticilerin "Kazak Türkü değil, Rus Ermenileri ve Kazak Yahudileri" olduğu ifşa edildiğinde¹² tartışmalar farklı bir boyuta sürüklenmiştir. Petrol-İş özelleştirmeyi durdurmak için açtığı davada milliyetçilik kılıcını çekerek bu durumu başlıca savunma referansı haline getirmiştir. Başta dönemin başbakanı Erdoğan olmak üzere Petkim'i bir an önce özelleştirmek için sabırsızlanan egemenlerin tüm karşı çıkışlarına rağmen¹³ bu ifşa mahkemenin özelleştirmeyi durdurmasına neden olmuştur. Bu sefer yeni ihale açmak yerine aynı ihalede en iyi ikinci teklifi veren Azeri menşeli firma Socar-Turcas-Injaz Ortak Girişim Grubu'na Petkim'in %51'lik hissesi blok satış yöntemiyle devredilmiştir (Agos, 10 Mayıs, 2012). Bu sefer özelleştirmeyi durdurmak için çekilen milliyetçilik kılıcı tam anlamıyla bir bumerang etkisiyle özelleştirme lehine çalışmaya başlamıştır. Dönemin Maliye bakanı Unakıtan yapılan özelleştirmeyi "dünyaya örnek olan iki kardeş Türk devletinin birbirini kalkındırması" (Evrensel, 31 Mayıs, 2012) olarak sevinçle duyururken İzmit'te kalan son araziler için de önceden verilen "varlık satışı" kararının uygulanacağını söyleyerek arazileri satışa çıkarmıştır. Peşi sıra Özelleştirme İdaresi İzmit Yarımca'da bulunan 4 ana parselden oluşan 117 bin 714,45 metrekaare arazi ile İstanbul-Ankara demiryolunun deniz tarafında kalan 3 bin 272 metrekaare arazinin [ki en değerli kısım burası] "içinde bulunan mevcut ilköğretim okulunun alıcı tarafından yeniden yapılması/yenilenmesi" koşulu ile Türköz İnşaat'a 18

12. "Kim aldı Petkim'i? Rus-Kazak ortaklığı imiş. Başındaki şahsın adı Ruben Vardanyan. Para babası. Ermeni lobisinin önde gelenlerinden biri. Çalışmaları arasında Ermeni soykırımının dünyaya duyurulması en başta geliyor. Bir başka ortak ise yine para babası, aynı zamanda Kazak-İsrail vatandaşı Alexander Mashkevich. Avrasya Yahudiler Konfederasyonu Başkanı! Bu hususlar önceki gün ihaleyi kazananların salondaki temsilcilerine gazeteciler tarafından soruldu. Mutluydular, kahkaha atıyorlardı ama yanıt vermediler, veremediler. Şimdi takke düştü, kel göründü. Petkim'in Ermeni-Yahudi-Rus-Kazak arasında pay edildiği ortaya çıktı. Acaba bu şirket kaç petrokimya tesisi çalıştırmıştı? Daha fazla bilgi hiç kimsede yok. Dünyanın önde gelen haber ajansı Reuters bile bu olayı bütün dünyaya, "Petkim, kimliği belli olmayan alıcılara satıldı" cümlesiyle duyurdu. İktidar yalakalığı yapan bizim medya ve özellikle İslamcı basın, satış sonrasında zevkten dört köşe olmuştu. Manşetler ve haberler dört dörtlüktü! 'Zafer... Petkim çok iyi fiyata gitti. Ekonomi muhteşem... Petkim satıldı, borsa coştı... Ekonomi uçuyor...' Seçim meydanlarında ahaliye 'din, iman, Müslümanlık, dindar cumhurbaşkanı' nutukları atanlar, öteki altın yumurtlayan tavuklarımız gibi Petkim'i de Ermeni lobilerine, Yahudi lobilerine, yabancılarla satarken acaba hiç mi utanmıyorlar?" (Çölaşan, 2007).

13. "Petkim'i alan şirketin Rus ortağı Trokia Dialog'un patronunun 'diaspora ile ilişkili bir Ermeni' işadamı olması kamuoyunda eleştirilere neden olmuştu. Bu gelişmeyi değerlendiren Erdoğan, hangi özelleştirme yapılsa birilerinin çıkıp iptali için müracaat yaptığını ifade ederek, 'İşsize iş mi arıyorsun işte sana iş! Petkim için neler söylüyor? Ermeni, falan, filan... İşi bilmeden konuşuyorlar. Petkim değerinin çok çok üzerinde satıldı. Devlet ticaretle uğraşmaz. Devlet istikamet verir, denetler, düzenler, serbest piyasa ekonomisindeki anlayış budur. Gelişmiş ülkelerde bu böyledir. Bu bize vergi getirecek, yeni teknoloji getirecek, yeni yatırımlar getirecek. Bu konuda ön kesemeyiz' dedi" (Milliyet, 16 Temmuz 2007).

milyon 50 bin dolar bedele satılmasında" (Haberler, 13 Eylül 2012) karar kılmıştır. İnşaat firması ise fevkalade hızlı bir şekilde giriştiği projeyi bir yıl içinde bitirerek Yarımca'daki araziye havuzlu, deniz manzaralı, lüks donanımlı 572 konut ve 49 iş yerinden müteşekkil Petkim Park Sitesi'ni inşa ederek satışa çıkarmıştır. İşçilerin bakış açısına göre bu alanın "çitlenerek" buraya lüks konutlar yapılması egemenlerin kendileriyle alay edercesine ortaya çıkardığı bir skandal görünümündedir.

"Eskiden 'KİT'ler kambur' diyorlardı. Doğru, kamburdu yani ama KİT'leri kambur yapan yönetenlerdi. Modernleştirmediler fabrikayı. Modernleştirmeyince kara düzen gidersen böyle olur. Şimdi peki, o KİT'lerin çoğu kapandı değil mi? Ama bakın KİT'ler neticede bir üretim yapıyorlardı. Bir katma değer üretiyorlardı. Anlatabildim mi? Tutturdular 'orada fazla işçi vardı, bilmem ne vardı, zarar ediyordu' diye. Tamam, öyle olsun. Peki, belediyeleri ne yapacağız şimdi? Seka'yı da yıktılar bak, Seka Park yaptılar. Seka Park'ta 300 tane güvenlikçi var. Belediyeler balon gibi olmuş. Belediyelerin şu andaki kadroları, torpille aldıkları adam o kocaman KİT'lerin üç katı. Kaç tane güvenlik var burada? Neyin güvenliğini sağlıyorlar? Seka Park'ta 300 tane güvenlik görevlisi niye var? Neyin güvenliğini sağlıyorlar ya? Bu devletin polisi var, jandarması var. Ne yapıyor bunlar? Yani dün KİT'lerdeki adamların üç katını böyle yerlere doldurmuşsun. Ama KİT'ler bir şey üretiyordu, katma değer üretiyordu, ham madde üretiyordu. Ama şimdi son yılların modası algı operasyonu, var ya öyle güzel bir algı operasyonu ki beyin yıkadılar resmen. Al konut yaptılar satıyorlar işte. Kim kazanıyor oradan parayı? Bize ettikleri laf gibi onlara laf edebiliyorlar mı? Bizim millet var ya, gözüyle gördüğüne inanmıyor" (15. Görüşülen)

"Seka'nın alanı için de önceden konut projesi vardı. Bu bilinmez. Sonra tepkiler yüzünden korkup park yaptılar orayı. Bak orası en azından hala halkın. Biz ta sökümler yaparken anlamıştık böyle olacağını. Petkim Park öyle mi? Ya skandal bu ya skandal" (34. Görüşülen).

Nihayet 2012 yılına gelindiğinde Petkim'in kalan son kamu hisselerinin de Socar firmasına devredilmesi "yüzyılın en başarılı özelleştirmesi" olarak lanse edilmiştir. Üstelik yine şoven bir milliyetçilikle "bir millet iki devlet ülküsünün gerçekleşmiş ifadesi" denilerek savunulmuştur (Aliyev, 2016: 13). Bugün ise artık tamamen yok edilen Yarımca kompleksinin arazisine konan Petkim Park Evleri'nin sahipleri rantını artırmaya devam etmektedir.¹⁴ Bir zamanlar "yatıyorlar" denilen işçilerin bulunduğu alanda bugün üretim yapmaksızın "yatarak" para kazanan rantiyerler var.

14. Havuzu da açılan Petkim Park Sitesi'nde kiralık ev bulmak da zorlaştı... Bölgede böyle özellikle sitelerin olmayışı da fiyatları yükseltmeye yetti. Hatta konut sahipleri kira fiyatlarının daha da yükselmesini bekliyor. Beklentiler haklı çıkar mı bilemiyoruz ama görünen o ki gerçekten Petkim Park Evleri, alıcılarına ciddi kazanç elde ettirdi (Kocaeli Halk, 16 Ağustos 2015).

Sonuç Yerine: Özelleştirerek Yok Etme

Sonuç olarak minibüs duraklarında “Petkim Çiftlik” çığırkanlıklarının yapıldığı günlerden “Petkim Park” konutlarının inşasına uzanan süreçte Yarımca Sanayi Kompleksi’nin özelleştirme kapsamına alınarak parça parça yok edildiği ortadadır. Üstelik her bir kademesinden çeşitli çıkar gruplarının nemalandığı bu süreçte kamuoyuna “özelleştirme gerekçesi” olarak sunulan her şeyin de bizzat egemenlerin oyunları ile bilinçli olarak türetildiği görülmektedir. Haliyle Merinos, Tekel, Seka gibi devasa kuruluşların da sırf özelleştirme amacıyla bu şekilde yok edildiği genellemesine ulaşmak zor değildir. Zira 1980 darbesinin ardından Türkiye’de devleti arkalayan burjuva fraksiyonların bilhassa KİT’lere yönelik düşmanca bir ilgi gösterdiği ortadadır. Nihayet, tüm bunların en önünde yer alması gereken yegâne önemli şey egemen sınıfların özelleştirmeye karşı direnç gösteren emekçileri doğrudan hedef alması, yani “sınıfı kırma” telaşesidir. Çünkü sınıf mücadelesinin hikmetiyle toplumsal bağlamda alt sınıflarca kazanılmış en küçük hak kırıntısını dahi yok etmek burjuvazinin nihai amaçlarından biridir.

Bugün gelineen noktada ise özelleştirme mantığının sonuçları yaşanmaktadır. Türkiye’de Kâğıt, Petro-kimyanın çoğu ve hatta tekstil ürünleri ithalata bağlı kılınmış, iletişim, ulaşım, dağıtım ve hatta savunma sanayi tamamen özelleştirilmiş durumdadır. Yanı sıra “kamulaştırılmış zarar, özelleştirilmiş kâr” esasına dayalı olarak yüklenici firmalara gelir garantisiyle kendi cebinden kredi vererek gerçekleştirilen YİD modelinde (İzmit-Osmangazi Köprüsü örneğinde olduğu gibi) uluslararası firmaları ihya eden bir kalkınma parodisi (Durak, 2016) yaşanırken, “çalışmayıp, yatarak”, kamu kaynaklarını tüketerek keyfine bakanların bugün kimler olduğu sorusu, yıllar boyu özelleştirme savunucularının attıkları nutukların beyhudeliğini çoktan kanıtlamıştır.

Kaynakça

- Agos Gazetesi (10 Mayıs 2012) "Petkim'in Tamamı Azerilerin", <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/1355/petkim-in-tamami-azerilerin>, erişim: 12.05.2025.
- Akkaya, Yüksel (2004) "Düzen ve Kalkınma Kısacasında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık", *Neo-Liberalizmin Tahribatı* içinde, s: 139-164, ed: Neşecan Balkan; Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Akşam Gazetesi (6 Ocak 2007) "Petkim, İzmit'teki Arazilerini Satışa Çıkardı", erişim: Petrol İş Genel Merkez Arşivi / Gazete Kupürleri.
- Aliyev, Vagif (2016) "Petkim, 'Bir Millet İki Devlet' Ülküsünün Çelikleşmiş İfadesidir", *Petkim ile Hayata Uzanan 50. Yıl* içinde, s: 12-13, ed: Emine Munyar, Petkim & Socar Tanıtım Kitapçığı.
- Boratav, Korkut (2023) *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015)*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Boratav, Korkut (2021) "Söyleşi: Sermayenin Özelleştirme Saldırısı Üzerine", *Sol Dayanışma Forumu*, <https://haber.sol.org.tr/haber/soylesi-korkut-boratav-ile-sermayenin-ozellestirme-saldirisi-uzerine-313988>, erişim: 10.06.2025.
- Çelebi, Murat İbrahim (2010) *Kimya ve Petro-Kimya Sektöründe Kazalar ve Petkim Örneği*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çölaşan, Emin (2007) "Haraç Mezat", *Hürriyet Gazetesi*, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/emin-colasan/harac-mezat-6846840>, erişim: 10.06.2025.
- Durak, Yasin (2016) "Son Kalkınma Parodisi: Deli Dumrul Köprüsü", *Birgün Gazetesi*, <https://www.birgun.net/makale/son-kalkinma-parodisi-deli-dumrul-koprusu-120282>, erişim: 10.06.2025.
- Ercan, Seda (1995) "Sermayenin Birikim Süreci ve Özelleştirme", *Öneri Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, s:203-214.
- Evrensel Gazetesi, (31 Mayıs 2008), "Dava Sonuçlanmadı Devir Gerçekleşti", https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/petkim-e-cevre-cezasi_ID312029/, erişim: 15 Haziran 2025.
- Evrensel Gazetesi (6 Nisan 2003), "Petkim Kurtlar Sofrasında", erişim: Petrol İş Genel Merkez Arşivi / Gazete Kupürleri.
- Haberler İnternet Gazetesi (13 Eylül 2011) "Petkim, Yarımcı Arazisini 18 Milyon Dolara Satacak", <https://www.haberler.com/petkim-yarimca-arazisini-18-milyon-dolara-satacak-2988975-haberi/>, erişim: 10 Haziran 2025.
- Harvey, David (2004) *Yeni Emperyalizm*, çev: Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi (24 Mart 1998) "Petkim'e Çevre Cezası", https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/petkim-e-cevre-cezasi_ID312029/, erişim: 6 Haziran 2025.
- Hürriyet Gazetesi (7 Mayıs 2004), "Adabank'a Petkim Soruşturması", erişim: Petrol İş Genel Merkez Arşivi / Gazete Kupürleri.
- Karakaş, Korkmaz Derya (2013) *Türkiye'de Özelleştirmenin Çalışanlara Etkileri: Petkim Örneği*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kocaeli Halk Gazetesi (16 Ağustos 2015) "Petkim Park'a Kiralık Talebi Çok Fazla", <https://kocaelihalkgazetesi.com/haber/12688977/petkim-parka-kiralik-talebi-cok-fazla>, erişim: 10 Haziran 2025.
- Marx, Karl (2004) *Kapital -1. Cilt-*, çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl (2003) *Kapital -2. Cilt-*, çev: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.
- Milliyet Gazetesi (16 Temmuz 2007) "Erdoğan: Petkim'i Alan Ermeni Falan Filan, İş Bilmeden Konuşuyorlar", <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/erdogan-petkimi-alan-ermeni-falan-filan-isi-bilmeden-konusuyorlar-206149>, erişim: 12.05.2025.
- Ollman, Bertell (2011) *Diyaletğin Dansı -Marx'ın Yönteminde Adımlar-*, çev: Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Övgün, Barış (2009) *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsü Olgusu*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Yunus (2006) *Özelleştirme Girişimleri ve KİT'lerin Çözülme Süreci: Petkim-Tüpraş Örneği*, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Petrol İş (1999) *Petkim Gerçeği*, haz: Petrol İş MerkezYönetim Kurulu, Yayın:54.

Sarısu, Ayhan (2003) "Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme", *Asomedy* Dergisi Kasım Bülteni, s: 38-57.

Tuna, Gürçağ Şerif; Yaman Öztürk, Melda; Ercan, Fuat (2008) "Günümüz Gerçeğinden Hareketle Geçmişe Bakmak (2006-1960): Kalkınma mı Sermaye Birikimi mi?", *İş Güç -Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi-*, Cilt: 10, Sayı: 4, s: 59-86.

Vakit Gazetesi (8 Şubat 2005) "Özelleştirerek Büyütme Peşindeyiz", erişim: Petrol İş Genel Merkez Arşivi / Gazete Kupürleri.

Wood, Ellen Meiksins (2006) *Sermaye İmparatorluğu*, çev: Sami Oğuz, Ankara: Epos Yayınları.

Yılmaz, Bayram (2016) *Kurum Kültürünün Oluşumunda Kurumsal İletişimin Rolü: Özelleştirme Öncesi ve Sonrasında Petkim Örneği*, Antalya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.